

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ ТА ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ (І. І. Тюрменко)
« _____ » _____ 2023 р.

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)**

ЗДОБУВАЧ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ОС «МАГІСТР»

Тема: «Інформаційне забезпечення руху громадянського супротиву на тимчасово окупованих територіях України під час російсько-української війни»

Виконавець: здобувачка вищої освіти ДК-221 М Гарбар Вікторія Олександрівна

Керівник: кандидат історичних наук, доцент Курченко Тетяна Євгенівна

Нормоконтролер: кандидат історичних наук, доцент Халецька Леся Пилипівна

_____ (підпис)

Київ 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій
Кафедра історії та документознавства

Галузь знань – 02 «Культура і мистецтво»
Спеціальність – 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»
Освітньо-професійна програма – «Документознавство та інформаційна діяльність»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ І. І. Тюрменко

« ____ » _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ
на виконання кваліфікаційної роботи
Гарбар Вікторії Олександрівни

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Інформаційне забезпечення руху громадянського супротиву на тимчасово окупованих територіях України під час російсько-української війни», затверджена наказом ректора від «19» вересня 2023 р. №1834/ст.
Термін виконання роботи: з 25.09.2023 р. до 31.12.2023 р.
2. Вихідні дані до роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків загальним обсягом 124 сторінки, з них обсяг основного тексту – 90 сторінки, список використаних джерел нараховує 108 позицій.
Зміст пояснювальної записки: Вступ. Розділ 1. Теоретичні засади інформаційного забезпечення населення в умовах воєнних дій. Розділ 2. Забезпечення інформаційної підтримки українського населення на тимчасово окупованих територіях. Розділ 3. Організація інформаційного забезпечення руху громадянського супротиву на тимчасово окупованих територіях України. Висновки. Список використаних джерел. Додатки.
3. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: веб-сайт Центру національного спротиву; веб-сайту громадської організації «Жовта стрічка»; веб-сайт «Dovidka.info» – «Як поводитися на окупованій території»; офіційний сайт державного підприємства «Інформаційне агентство «Ре-інформ»; телеграм-канал «Жовта стрічка» – «Луганська – це Україна»; телеграм-канал «Спротив» – «Що робити, якщо окупант захопив твоє місто?».

6. Календарний план-графік

| № пор . | Завдання | Термін виконання | Відмітка про виконання |
|---------|--|------------------|------------------------|
| 1. | Визначення та обґрунтування теми кваліфікаційної роботи | 02.09.2023 | |
| 2. | Оформлення завдання на виконання кваліфікаційної роботи. Складання плану роботи. Узгодження з керівником | 08.09.2023 | |
| 3. | Визначення об'єкта, предмета, мети, завдань дослідження. Підбір, опрацювання, вивчення літератури та джерел з теми дослідження | 18.09.2023 | |
| 4. | Виконання індивідуальних завдань з теми роботи | 22.09.2023 | |
| 5. | Написання основної частини, вступу та висновків | 30.10.2023 | |
| 6. | Оформлення роботи та подання її на перше читання керівникові | 02.11.2023 | |
| 7. | Опрацювання зауважень та виправлення недоліків | 10.11.2023 | |
| 8. | Попередній захист кваліфікаційної роботи | 30.11.2023 | |
| 9. | Проходження нормоконтролю | 01.12.2023 | |
| 10. | Подання роботи на перевірку на плагіат | 07.12.2023 | |
| 11. | Подання роботи на рецензування | 11.12.2023 | |
| 12. | Подання остаточного варіанта на кафедру | 18.12.2023 | |
| 13. | Захист роботи | 25.12.2023 | |

7. Консультанти з окремих розділів

| Розділ | Консультант (посада, П.І.Б.) | Дата, підпис | |
|--------|------------------------------|----------------|------------------|
| | | Завдання видав | Завдання прийняв |
| | | | |
| | | | |

8. Дата видачі завдання: «08» вересня 2023 р.

Керівник кваліфікаційної роботи _____ Т. Є. Курченко
(підпис керівника)

Завдання прийняв до виконання _____ В. О. Гарбар
(підпис випускника)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи ОС «Магістр» на тему: «Інформаційне забезпечення руху громадянського супротиву на тимчасово окупованих територіях України під час російсько-української війни»: 126 сторінок, 6 ілюстрацій, 110 використаних джерел, 4 додатки.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО СПРОТИВУ, ЦЕНТР НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ, ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ЖОВТА СТРИЧКА»

Об'єкт дослідження – інформаційний супровід руху опору в умовах військових конфліктів..

Предмет дослідження – особливості інформаційного забезпечення руху громадянського супротиву на тимчасово окупованих територіях України під час російсько-української війни.

Мета дослідження – узагальнення досвіду організації інформаційного забезпечення руху громадянського супротиву на тимчасово окупованих територіях України під час російсько-української війни.

Методи дослідження: спостереження, порівняння, метод аналогії, метод асоціації, аналіз, синтез, метод систематизації, бібліографічний метод, метод узагальнення.

У кваліфікаційній роботі досліджено питання інформаційного забезпечення руху громадянського супротиву на тимчасово окупованих територіях України; з'ясовано основні канали та методи інформування населення в окупації; охарактеризовано боротьбу інформаційним впливом окупантів на населення тимчасово захоплених територій. У роботі вперше досліджено та охарактеризовано інформаційну роботу Центру національного спротиву та громадського руху «Жовта стрічка», її вплив на практичну організацію спротиву населення на тимчасово окупованих територіях.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

| |
|--|
| АТО Антитерористична операція на сході України |
| ВРУ Верховна Рада України |
| ДНР Донецька народна республіка |
| ДСНС Державна служба України з надзвичайних ситуацій |
| ЄС Європейський Союз |
| ІМІ Інститут масової інформації |
| ІПСО Інформаційно-психологічні операції |
| ЗМІ Засоби масової інформації |
| ЗСУ Збройні сили України |
| ОБСЄ Організація з безпеки і співробітництва в Європі |
| ОПЗЖ Опозиційна платформа – За життя |
| РНБО Рада національної безпеки і оборони України |
| РФ Російська Федерація |
| ТОТ Тимчасово окуповані території |
| ЦНС Центр національного спротиву |
| ЦПД Центр протидії дезінформації |

ЗМІСТ

| | |
|---|----|
| ВСТУП | 8 |
| РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади інформаційного забезпечення населення в умовах воєнних дій | 13 |

| | |
|---|------------|
| 1.1 Наукові дослідження та джерела з теми кваліфікаційної роботи..... | 13 |
| 1.2. Методи дослідження кваліфікаційної роботи..... | 25 |
| 1.3. Нормативно-правові засади інформаційної діяльності в Україні та особливості її ведення в умовах війни..... | 27 |
| РОЗДІЛ 2. Забезпечення інформаційної підтримки українського населення на тимчасово окупованих територіях..... | 34 |
| 2.1. Основні канали та методи інформування населення, що знаходиться під окупацією..... | 34 |
| 2.2. Боротьба з інформаційними маніпуляціями та інформаційним впливом окупантів на населення тимчасово захоплених територій..... | 50 |
| РОЗДІЛ 3. Організація інформаційного забезпечення руху громадянського супротиву на тимчасово окупованих територіях України..... | 80 |
| 3.1. Інформаційне забезпечення та протидія дезінформації в інформаційному просторі окупованих територій на прикладі роботи «Центру національного Спротиву»..... | 80 |
| 3.2. Аналіз інформаційної підтримки руху опору в діяльності громадської організації «Жовта стрічка»..... | 90 |
| ВИСНОВКИ..... | 100 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... | 105 |
| ДОДАТКИ..... | 121 |

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В сучасному суспільстві роль інформації важко переоцінити. Інформація є «кров'ю» політики, економіки, соціальних процесів. На базі актуальної, правдивої, коректної інформації

формується державна політика, ухвалюються управлінські рішення. Інформація формує громадянську позицію кожної людини і нації у цілому, об'єднує людей спільними цінностями.

Особливе значення має інформаційне забезпечення населення в умовах кризових станів, воєн, військових конфліктів. В умовах безпрецедентного, невмотивованого вторгнення російських військ в Україну роль інформаційної підтримки населення зросла в рази. Збереження доступу до об'єктивної інформації та правдивих джерел новин стало надзвичайно важливим для громадян, які опинилися в умовах збройного конфлікту та тимчасової окупації. Своєчасно надана актуальна інформація дає їм розуміння реального стану речей, вселяє віру в перемогу, спрямовує на відсіч ворогові, підвищує здатність до опору.

Окремим напрямом інформаційної діяльності української держави в умовах війни є боротьба з дезінформацією, що є однією з ключових складових психологічної війни, застосованої проти України. Методи та технології, використані для поширення неправдивої інформації на тимчасово окупованих територіях України мають суттєвий вплив на місцеве населення, яке залишається відірваним від достовірної інформації та актуальної ситуації в країні, що підриває їх емоційний та психологічний стан. Для боротьби з дезінформацією на окупованих територіях в Україні почали створюватись незалежні об'єднання, спілки та центри громадського супротиву, які допомагають місцевому населенню отримувати достовірну інформацію та боротись з дезінформацією, що щоденно протікає в їх інформаційних простір. Наразі робота, яку проводять дані центри є вкрай потрібною та актуальною, адже тільки сильні духом громадяни окупованих територій допоможуть перемогти в цій війні.

Важливим напрямом роботи державних та громадських організацій серед населення окупованих територій є інформаційне забезпечення руху спротиву окупантам.

Зусилля держави в інформаційному забезпеченні населення у період війни є доволі значними. За час повномасштабної війни в Україні прийнято ряд законодавчих документів, серед яких: Закон України «Про національну безпеку України» від 2018 року [10] та Закон України «Про основи національного спротиву» від 2021 року [12]. Важливий внесок в практичну реалізацію законодавчих ініціатив зробили створені державою центри: Центр протидії дезінформації при РНБО [44], проєкт з медіаграмотності «Фільтр» [33], Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки [46] тощо.

Серед недержавних проєктів та громадських організацій, які транслюють інформацію на населення окупованих територій, активну діяльність проводять: Центр національного спротиву [43], громадська організація «Жовта стрічка» [23], недержавна організація «Інформаційний спротив» [34].

Дослідження інформаційного забезпечення руху громадського супротиву на тимчасово окупованих територіях України в контексті російсько-української війни є надзвичайно актуальним.

Перш за все, саме на окупованих територіях населення стикається з масштабними порушеннями прав людини, включаючи викрадення, тортури, обмеження свободи слова, тиск, організація фейкових виборів та референдумів тощо. Враховуючи той факт, що виконавчі органи нашої держава на тимчасово окупованих територіях не можуть функціонувати, саме незалежні центри спротиву допомагають викривати дані порушення зі сторони країни агресора та привертати міжнародну увагу до гуманітарної кризи.

Центри національного спротиву допомагають організувати громадян в регіоні окупації на боротьбу за свої права, навіть в умовах військового

протистояння. Дані дії можуть надихати й інших громадян підтримувати стійку громадянську позицію та активність в боротьбі з окупантами.

Вивчення цієї теми є важливим не лише для розуміння особливостей формування інформаційного простору в умовах війни, а й для розвитку належних стратегій відповіді на загрози демократичним цінностям та історичній пам'яті держави.

Зв'язок з науковими програмами, планами і темами. Тема дослідження пов'язана з такими дисциплінами як «Історія пропаганди і інформаційних війн», «Технології інформаційного впливу», «Організація діяльності інформаційних та аналітичних служб».

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є узагальнення досвіду організації інформаційного забезпечення руху громадянського супротиву на тимчасово окупованих територіях України під час російсько-української війни.

Для розкриття поставленої мети слід вирішити наступні завдання:

- проаналізувати джерела та наукові дослідження з теми кваліфікаційної роботи;
- окреслити наукові методи дослідження;
- з'ясувати нормативно-правові засади інформаційної діяльності в Україні та особливості її ведення в умовах війни;
- дослідити основні канали та методи інформування населення, що знаходиться під окупацією;
- окреслити боротьбу з інформаційними маніпуляціями та інформаційним впливом окупантів на населення тимчасово захоплених територій;

– проаналізувати інформаційне забезпечення руху опору та протидію дезінформації в інформаційному просторі окупованих територій на прикладі роботи «Центру національного спротиву»;

– провести аналіз інформаційної підтримки руху опору в діяльності громадської організації «Жовта стрічка».

Об’єктом дослідження є інформаційний супровід руху опору в умовах військових конфліктів.

Предметом дослідження є особливості інформаційного забезпечення руху громадського супротиву на тимчасово окупованих територіях України під час російсько-української війни.

Методи дослідження. В науковому дослідженні, відповідно до окреслених завдань, було використано такі емпіричні та комплексні методи: спостереження, порівняння, метод аналогій, аналізу, бібліографічний метод та метод узагальнення.

Наукова новизна. В даній роботі вперше описано та проведено моніторинг інформаційної діяльності ряду громадських організацій, їх методів правдивого інформування населення окупованих територій, боротьби з ворожою дезінформацією з метою формування руху опору окупаційній адміністрації та військам.

Практичне значення одержаних результатів. Основні результати кваліфікаційного дослідження можуть бути використані в подальших наукових розробках з даної проблематики. Робота несе значний практичний потенціал щодо організації інформаційної діяльності серед населення, що тимчасово опинилось в зоні ворожого впливу та підтримки його справедливої боротьби з окупантами.

Результати дослідження можливо використовувати при підготовці до лекційних та семінарських занять, написання наукових курсів, статей та рефератів, впроваджувати в практику роботи громадських організацій.

Особистий внесок. Кваліфікаційна робота виконана самостійно. Усі основні результати дослідження належать авторові особисто.

Апробація результатів. Основні положення кваліфікаційної роботи були представлені на V Міжнародній студентській науковій конференції «Діджиталізація науки як виклик сьогодення». (м. Суми, 8 грудня 2023 р.)

Публікації. Оприлюдненні результати висвітлені у публікації:

Гарбар В. О. Канали та інструменти інформаційної роботи на тимчасово окупованих територіях України. *Діджиталізація науки як виклик сьогодення: тези доповідей V Міжнародної студентської наукової конференції*: (м. Суми, 8 грудня 2023 р.) Вінниця: ТОВ «УКРГОЛОС груп», 2023. С. 387–388.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків, списку використаних джерел, та додатків. Список використаних джерел налічує – 108 найменувань. Загальний обсяг роботи становить – 113 сторінок (без додатків).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ

1.1. Наукові дослідження та джерела з теми кваліфікаційної роботи

Аналізуючи джерельну базу магістерської роботи, її можна розділити на декілька підгруп:

- вітчизняні та зарубіжні дослідження;
- офіційні сайти організацій та інтернет-ресурси;
- нормативно-правова база у сфері інформаційної діяльності, в тому числі в умовах війни.

Теоретичні засади інформаційного забезпечення населення в умовах воєнних дій досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці.

Роль держави в інформаційній війні досліджувало чимало дослідників, серед яких: Ж. Денисюк «Інформаційна політика в умовах гібридного протистояння як механізм реалізації національних стратегічних комунікацій» [58] та А. Томчук «Ефективна протидія інформаційній війні» [88], праці яких присвячені проблемам формування інформаційної політики держави в контексті нових глобальних викликів. Окреслено, що важливими чинниками існування держави сьогодні є система інформаційної політики, яка базується на технологічному вимірі, в основі якого знаходяться інформаційні технології, та гуманітарному вимірі, який пов'язаний із наслідками впливу інформаційних технологій на соціальні системи. В гібридній російсько-українській війні інформаційна політика як загальнодержавний мета-наратив повинна бути включена в систему стратегічних комунікацій і не лише слугувати засобом врегулювання процесів формування суспільної думки, але й бути механізмом довгострокової всебічної комунікації на національному й міжнародному рівнях.

Державна інформаційна політика спрямована на формування стратегічного курсу держави в інформаційній сфері й управлінні цією сферою. Гібридне протистояння, розгорнуте в інформаційному просторі, актуалізувало ряд викликів на рівні управлінської діяльності, серед яких важливими є зміна векторів інформаційної політики й побудова системи стратегічних комунікацій держави. Це вимагає від органів державної влади оперативного реагування та вироблення механізмів правового й організаційного протистояння та захисту свого інформаційного простору, національних цінностей та інтересів.

На думку вчених кооперація державної політики та громадських об'єднань може стати дієвим механізмом в протистоянні гібридній війні. Питання безпеки інформаційної незалежності держави та її значення дослідила Ю. Ліненко у статті «Загальні засади захисту інформаційного суверенітету України» [75]. Дослідниця розкриває джерело можливих загроз та шляхів проведення захисту держави гібридній війні. Автор статті зазначає, що інформаційний суверенітет є складним явищем, яке поєднує як діяльність державних органів, так і відповідальність громадських організацій і конкретних громадян. Лише спільний підхід гарантує, що інформаційний простір держави не стане об'єктом дії зовнішніх сил. І тільки за таких умов держава у XXI столітті може вважатися дійсно незалежною.

Дослідженням питань державної інформаційної політики та збереження суверенітету країни в ході війни займались ряд українських дослідників, зокрема: А. Томчук «Ефективна протидія інформаційній війні» [88], Ж. Денисюк «Інформаційна політика в умовах гібридного протистояння як механізм реалізації національних стратегічних комунікацій» [58], Ю. Ліненко «Загальні засади захисту інформаційного суверенітету України» [75]. Серед вітчизняних науковців котрі зробили вагомий внесок у сфері виявлення дезінформації та методам інформаційної протидії можна виділити: дослідження

В. Конаха «Сучасні тенденції в захисті національних медіапросторів від російської пропаганди» [71], роботу К. Удовиченко «Методи та засоби перевірки фактажу в умовах інформаційної війни» [89].

Різні аспекти інформаційних війн, методи її ведення та протистояння, досліджували такі науковці: Г. Почепцов «Сучасні інформаційні війни» [85], В. Ткач «Спецпропаганда як інформаційний складник гібридної війни росії проти України» [87], М. Нетреба «Digital креативи як інструмент інформаційного спротиву в умовах війни» [77], М. Томчук «Ефективна протидія інформаційній війні» [88], Ю. Мацієвський «Український рух опору на окупованих територіях» [76].

В Україні проблемами інформаційної війни активно почали займатися від 2013 року. Найактивніше у цій сфері працює науковець Г. Почепцов. У його найновішій праці «Сучасні інформаційні війни» [85], не лише висвітлено суть та походження інформаційної війни, а й детально досліджено зміни в інформаційному просторі України в процесі інформаційного протистояння. Автор зазначає, що світова спільнота намагається розробити нові рекомендації щодо протидії дезінформації, але при цьому не порушити право на вільне вираження поглядів в інформаційному просторі. Науковець вважає, що дезінформація в інтернеті – це проблема, яка перетинає кордони, як національні, так і дисциплінарні. Дедалі очевиднішим стає той факт, що її вирішення неможливо знайти без істотної міжнародної та міждисциплінарної співпраці. Так, в умовах інформаційних війн та маніпуляцій зростає потреба в перевірці достовірності відомостей та фактів, які циркулюють в нашому інформаційному середовищі.

Основним інформаційним складником в гібридній війні, якому протидіють рухи опору на окупованих територіях, є спецпропаганда. Її форми та інструменти досліджено в праці українського науковця В. Ткача

«Спецпропаганда як інформаційний складник гібридної війни Росії проти України» [87]. Праця присвячена комплексному аналізу інформаційно-психологічного протиборства в російсько-українській війні. Досліджено феномен спецпропаганди як інформаційного складника гібридної війни Росії проти України для забезпечення масового впливу на цільові аудиторії, визначено історичні передумови застосування спецпропаганди, її основні засоби, інструменти, методи й порядок здійснення, актуальні виклики та загрози для України. Головною метою інформаційно-психологічного протиборства, як складника гібридної російсько-української війни, є ослаблення внутрішніх і міжнародних позицій об'єкта агресії – України – і забезпечення умов для здійснення агресором насильницьких дій воєнного характеру, створення перешкод для функціонування систем ухвалення рішень і управління нашої держави, маніпулювання громадською думкою (на глобальному, національному, регіональному рівнях).

Активна робота щодо захисту національних інтересів в інформаційному просторі країни, в тому числі і окупованих територій, проводиться в сфері медіа та ЗМІ. Вітчизняна дослідниця В. Конах в праці «Сучасні тенденції в захисті національних медіапросторів від російської пропаганди» [71], проаналізувала сучасний досвід іноземних країн і міжнародних організацій щодо протидії російській пропаганді та визначила новітні тренди на цій царині. Зазначено, що нині такі заходи, як: підготовка фахових журналістів, створення спеціальних робочих груп в боротьбі з пропагандою, введення штрафів за трансляцію російських телеканалів, мають як спонукальний, так і обмежувальний характер у мас-медійному просторі. Зокрема, до спонукальних заходів можуть бути віднесені: протидія російській пропаганді «позитивною» інформацією; запуск власних російськомовних телеканалів та розвиток і посилення іншомовних ресурсів; підтримка незалежних російськомовних мас-медіа; підготовка

незалежних фахових журналістів у Росії, а також викриття дезінформації, яка надходить з-за кордону, тощо. До обмежувальних заходів можуть бути віднесені: зупинка ретрансляції російських каналів чи заборона трансляції окремих російських передач; уведення штрафів до ретрансляторів інформації, які здійснюють пропаганду війни, закликають до зміни конституційного ладу чи зазіхають на суверенітет країни; відмова у видачі ліцензій мас-медіа, що зарекомендували себе як такі, що подають інформацію не з об'єктивної позиції, а слугуючи інтересам міжнародної політики росії; заборона в'їзду до країн ЄС окремим журналістам, які брали активну участь у пропагандистських зусиллях на підтримку анексії Криму з боку РФ і російської військової інтервенції в Україні тощо.

В інформаційному двобої широкого розповсюдження, окрім медіа та ЗМІ, також набуває ІТ- та digital сфери. Особливості digital креативів як інструменту інформаційного спротиву в умовах війни досліджує науковиця М. Нетреба у статті «Digital креативи як інструмент інформаційного спротиву в умовах війни» [77]. Авторка зазначає, що відеомейкери, копірайтери, ілюстратори створюють професійний контент і поширюють його, щоб протидіяти дезінформації. За його допомогою вони психологічно тиснуть на ворога і підтримують союзників, доносять правду до суспільства та міжнародної спільноти, піднімають патріотичний дух українців, демонструють світові Україну, як бренд, виділяють нашу культуру з-поміж інших, надають візуального та концептуального сенсу новій айденциці єдності. У роботі представлена типологізація сучасного інформаційного контенту в різних формах, ілюструється його вагомий вплив на зміну встановлених раніше уявлень про Україну. Розглядається роль інформації в перетворенні нашої держави в очах світу на справжній символ сміливості та мужності.

Важливою частиною роботи в інформаційному протистоянні є перевірка фактів, які надходять в інформаційне поле громадян, на правдивість. Саме це питання досліджено у статті К. Удовиченко «Методи та засоби перевірки фактажу в умовах інформаційної війни» [89]. В ній рекомендовано ряд дієвих способів перевірки інформації. В статті зазначається, що наразі країна перебуває у стані інформаційної війни і одним із інструментів її ведення є фейки. Автор надає визначення понять «фейк», «фактаж», аналізує методи та засоби перевірки фактажу. Розглянуто дестабілізуючий та агресивний вплив російських інформаційних агентів на інформаційну та суспільно-політичну сферу. Науковець пропонує методи протистояння дезінформації, а саме: скептично ставитись до будь-яких новин в інтернеті чи постів у соцмережах, тим паче, до шокуючих і скандальних повідомлень; шукати першоджерело повідомлення; відрізнити факти від коментарів; перевіряти фотоінформацію.

Протистояти інформаційній війні можливо завдяки різним видам рухів опору. Саме Ю. Мацієвський у статті «Український рух опору на окупованих територіях» [76], провів аналіз двох форм українського руху опору – цивільного і військового. Основною метою статті стало дослідження динаміки, масштабів та різновидів українського спротиву на окупованих територіях. На прикладі тимчасово окупованих районів Херсонської, Запорізької, Луганської областей та анексованого Криму автор продемонстрував, що зміна форм цивільного спротиву – від відкритих, мирних протестів до «тихої непокори», саботажу чи бойкоту «референдумів» була зумовлена репресивною реакцією окупаційної влади. Найбільше це помітно в акціях руху «Жовта стрічка», який з'явився у Херсоні і поширився у сусідніх регіонах.

Збройний опір координують сили спеціальних операцій, а реалізують партизанські загони. На відміну від 2014 року, станом на 2022 рік військовий

опір має достатню нормативну базу, добре організовану структуру та розгалужену мережу партизанських груп, що демонструють свою ефективність.

Обидві форми спротиву мають організований, але децентралізований характер і здійснюються переважно малими групами. Вплив різних акцій руху суттєво впливає на логістичні можливості окупаційної армії, її морально-психологічний дух та бажання окремих колаборантів продовжувати співпрацю з окупантами. Все разом суттєво підриває можливості РФ з встановлення адміністративного контролю над захопленими територіями та їх включення до складу РФ.

Особливий внесок в дослідження даної проблематики зробили провідні західні дослідники: Keir Giles (Кейр Гілес), Christopher Paul (Крістофер Пауль) та ін., дослідження яких стали підґрунтям для введення у використання нових зарубіжних методик інформаційного протистояння на окупованих територіях.

Відомий професор з досліджень конфліктології Keir Giles (Кейр Гілес) у своєму посібнику «Handbook of Russian Information Warfare» (Довідник російської інформаційної війни) [107], знайомить читачів із російською концепцією інформаційної війни, з ілюстрацією підходів та з поясненнями прямими цитатами високопоставлених членів російських оборонних та безпекових спільнот щодо ведення гібридної війни.

Фундаментальною у сфері досліджень методів протидії фейкам та дезінформації на окупованих територіях держав є робота Claire Wardle (Клер Вордл) та Hossein Derakhshan (Хосейна Деракшан) «Information disorder: toward an interdisciplinary framework for research and policy making» (Інформаційний розлад: до міждисциплінарних рамок для досліджень та формування політики) [106]. В праці детально описано до чого може призвести інформаційний розлад який виникає в країні з тих чи інших причин. Дослідники стверджують, що сучасні соціальні технології означають, що нині

спостерігається щось нове: забруднення інформації в глобальному масштабі; складна мережа мотивацій для створення, поширення та споживання цих «забруднених» повідомлень; безліч типів контенту та технік для посилення публікацій; незліченні платформи, які розміщують і відтворюють цей контент; шалену швидкість спілкування в мережі Інтернет. Основним внеском зазначених науковців в дану проблему є розробка нової концептуальної основи для дослідження інформаційного розладу, де ними виокремлено три різні типи: неправильна інформація, дезінформація та шкідлива інформація.

Значну роль в проведенні дослідницької роботи відіграли офіційні вебсайти організацій та інші інтернет-ресурси.

Офіційні сайти організацій, що відповідають за інформаційне протистояння в гібридній війні, боротьбу з дезінформацією та інформаційну безпеку, містять інформацію про діяльність в цьому напрямі. Вони висвітлюють основні напрями діяльності та результати здійсненої роботи. В ході дослідження було опрацьовано: Офіційний сайт Міністерства культури та інформаційної політики України [30], Офіційний сайт Центру протидії дезінформації при РНБО [44], Офіційний сайт Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки [46], Офіційний сайт національного проєкту з медіаграмотності «Фільтр» [33], Офіційний сайт Центру національного супротиву [43], Офіційний сайт Громадської організації «Жовта стрічка» [23], Офіційний сайт «Інформаційний спротив» [33].

На офіційному сайті Міністерства культури та інформаційної політики України розміщена нормативно-правова база сфери інформаційної політики України. Актуальною є інформація стосовно інформаційної політики держави, та те, яким чином наразі проводяться роботи із забезпечення безпеки інформаційного поля українців під натиском російської пропаганди [30].

Центр протидії дезінформації при РНБО – є робочим органом Ради національної безпеки і оборони України який забезпечує проведення заходів щодо протидії поточним і майбутнім інформаційним загрозам національній безпеці та інтересам України, забезпечення інформаційної безпеки України, виявлення та протидія дезінформації, ефективної протидії наративам, руйнівним інформаційним впливам, запобігання маніпулюванню громадською думкою [44].

На вебпорталі Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки було зібрано всю необхідну інформацію стосовно наративів росіян, методику їх використання для посіяння паніки та методи протистояння дезінформації. На офіційному сайті Центру накопичуються та щоденно оновлюються усі найважливіші напрацювання громадського сектору, подається актуальна аналітика, дослідження, відео та новини про російсько-українську війну. Також відбувається практично щоденне реагування на дезінформацію та створення власного інформаційного контенту [46].

Медіаграмотність є важливою складовою протидії дезінформації. На це вказують як міжнародні так і вітчизняні експерти. Споживач інформації повинен мати знання і вміння із перевірки інформації, виявлення сумнівної або очевидно фейкової інформації, ретельно ставитися до надання доступу до персональних даних тощо. Для цього варто створити освітні програми у закладах середньої, професійно-технічної, вищої освіти тощо. Також курси з цифрової та медіаграмотності повинні передбачатися поза програмами навчальних закладів, а для деяких категорій осіб державних службовців, співробітників інтернет-провайдерів тощо) бути обов'язковими. Нині позитивний приклад показує Міністерство цифрової трансформації, яке впроваджує курс цифрової трансформації, а також освітні програми з цифрової грамотності. Щодо тренінгів, створених для підвищення критичного

мислення українців, то вони розміщені на сайті національного проєкту з медіаграмотності – «Фільтр», заснованого у 2021 році при Міністерстві культури та інформаційної політики України. Ключова місія проєкту – об'єднати зусилля держави, громадських організацій та медіа-спільноти для підвищення рівня медіаграмотності та критичного мислення українців. «Фільтр» має власну онлайн-платформу, де зібрані кращі навчальні проєкти державних органів влади, громадських організацій, міжнародних партнерів у сфері медіаграмотності. На сайті у вільному доступі є матеріали для учнів та вчителів, студентів та викладачів, а також для всіх, хто прагне зробити критичне мислення своєю щоденною практикою [33].

Новостворений Центр національного супротиву заснований Силами Спеціальних Операцій з метою навчання, координації й масштабування рухів спротиву окупації України. На офіційному сайті розміщено інформацію стосовно формування громадських організацій спротиву, навчання ненасильницькому спротиву та допомоги партизанам. Центр надає практичні поради щодо безпеки, медицини та озброєнню населення на окупованих територіях [43].

На офіційному сайті Громадської організації «Жовта стрічка» висвітлено інформацію стосовно організації громадського руху спротиву на тимчасово окупованих територіях України. Основними цілями організації є: демонстрація громадського протесту, підтримка громадян в окупації та проведення просвітницької роботи [23].

Створені в березні 2014 року група «Інформаційний спротив» є недержавною ініціативою Громадської організації «Український центр дослідження проблем безпеки імені Дмитра Тимчука», спрямовий на боротьбу з інформаційною агресією проти України. Ціллю проєкту є інформування про актуальні події в Україні та світі, а також боротьба з інформаційною агресією

проти нашої країни, через розкриття фейків та неправдивої інформації про Україну [33].

Актуальну інформацію з даної проблематики транслюють також ряд інтернет-ресурсів, на сайтах яких розміщено інформацію практичного застосування у сфері інформаційного протистояння в гібридній війні, а також аналітику експериментів, опитування, виступи науковців та діячів стосовно даної проблематики. Серед них вебсайт «ДовідкаІнфо» [99], вебсайт «Український тиждень» [102], вебсайт «Українська правда» [100].

На вебсайті «ДовідкаІнфо» журналісти розповіли як поводитись населенню на тимчасово окупованих територіях. На сайті розміщено інформацію стосовно громадського спротиву на окупованих територіях, як відрізнити російську пропаганду від справжніх новин, де дізнатись інформацію про заплановану евакуацію та багато іншої корисної інформації. Всі посилання є клікабельними і користувачі з легкістю зможуть перейти за потрібним ім посиланням [99].

На сайті «Український тиждень» детально розповідається як Росія веде війну на інформаційному фронті в Україні. Інформаційні маніпуляції з боку російської держави зосереджені у віртуальному просторі, серед них найбільш вживаними є: адміністрування мережі телеграм-каналів, котрі задовго до повномасштабного нападу ретранслювали проросійські меседжі, створення мережі регіональних телеграм-каналів для територій, які мали бути окуповані під час першого етапу агресії. Всі вони створювалися ще до початку повномасштабної агресії і були активовані одночасно з наступом. Сьогодні функціонують лише канали, орієнтовані на тимчасово окуповані території. Вони спрямовані переважно на цивільне населення, яке запевняють у негативній економічній та соціальній ситуації в Україні, в тому, що українська

влада відмовилася від окупованих регіонів, що Росія активно допомагає мирним мешканцям і наводить порядок тощо. Крім того, активно ретранслюються головні російські «скрепи»: «канонічне» православ'я, культ «Великої вітчизняної війни», протистояння з підступним Заходом, відчуття обложеної фортеці [102].

Про те як працює російська пропаганда в телеграмі на тимчасово окупованих територіях інформує вебсайт «Українська правда». Аналітиками вебсайту було проведено дослідження, яке з'ясувало, що від початку повномасштабної війни Росія здійснила понад 2000 тисячі кібератак на українські державні та комерційні організації, провела сотні ПСО в соцмережах та систематично поширює свою пропаганду всіма доступними засобами. Сценарій російської окупації українських міст та селищ також свідчить про важливість інформаційного протистояння: окупанти глушать українських мобільних операторів, захоплюють офіси та викрадають обладнання місцевих інтернет-провайдерів, а на їхнє місце заводять власних «сірих» операторів, блокують доступ до соцмереж та українських вебсайті [100].

Отже, на сьогоднішній день ми маємо значний науковий доробок вітчизняних та зарубіжних науковців щодо організації інформаційної діяльності в умовах збройних протистоянь, інформаційних війн, боротьби з дезінформацією. Разом з тим стан наукових публікацій засвідчив нагальну потребу проаналізувати досвід організації інформаційної діяльності української держави на тимчасово окупованих територіях направленої на формуванні опору агресору.

1.2. Методи дослідження кваліфікаційної роботи

Відповідно до поставлених завдань в кваліфікаційній роботі були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Серед методів загальнонаукового характеру були використані: емпіричні та комплексні методи дослідження.

Метод спостереження – є емпіричним методом, який використано у розробці дослідження щодо інформаційного забезпечення руху спротиву. Також метод спостереження було використано для моніторингу сайтів та соціальних мереж задля збору даних про основні канали та методи інформування населення в окупації.

Метод порівняння – це один з основних емпіричних методів, який було використано при співставленні особливостей різних методів боротьби з інформаційними маніпуляціями.

На різних етапах роботи, відповідно до поставлених завдань у дослідженні були використані наступні комплексні методи:

Метод аналізу – використано для систематизації великих обсягів емпіричного матеріалу. Безпосередньо, завдяки методу аналізу розглянуто різні підходи інформаційного забезпечення руху спротиву на окупованих територіях;

Метод синтезу – використано для дослідження різних аспектів роботи центрів спротиву на окупованих територіях та відображення їх діяльності, як конкретної цілісності;

Метод асоціацій – використано при зіставленні інформації щодо різних способів інформаційної підтримки руху опору на основі досліджуваної громадської організації;

Метод аналогій –використано під час вивчення інформаційного спротиву на окупованих територіях, на основі даних про способи інформаційного протистояння в гібридній війні в інший період, в інших країнах тощо;

Метод систематизації – дав змогу проаналізувати та систематизувати основні напрями, канали та методи інформування населення в зоні окупації;

Бібліографічний метод – використано для пошуку, збору та упорядкування списку використаних джерел та літератури;

Метод узагальнення – дозволив визначити узагальнюючі результати відповідно до змісту та теми дослідження.

Отже, застосовані в кваліфікаційній роботі методи дозволили провести необхідний аналіз інформаційного забезпечення формування руху опору на тимчасово окупованих територіях України та реалізувати поставлені в роботі завдання.

1.3. Нормативно-правові засади інформаційної діяльності в Україні та особливості її ведення в умовах війни

Нормативно-правові засади інформаційної діяльності в Україні включають в себе закони та правила, які регулюють збір, розповсюдження і використання інформації в країні. Особливості цих засад в умовах війни можуть включати регулювання інформаційної безпеки, боротьбу з дезінформацією та забезпечення прав громадян на доступ до об'єктивної інформації.

Основні нормативно-правові акти та особливості їх застосування в умовах війни в Україні включають Закони України та укази Президента України, що базуються на Конституції України.

Конституції України є основним державним документом, який визначає державний устрій, порядок і принципи функціонування різних органів влади. Основними статтями які регулюють область дослідження є ст. 10, 17, 31, 32, 34, 40, 50 – в яких викладено загальні положення про свободу слова, висловлення думки, державну мову, можливості отримання та розповсюдження інформації; захист приватного життя та нерозповсюдження таємниць, захист суверенітету і територіальної цілісності України, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля [1].

Основним документом в даній сфері є Закон України «Про інформацію» від 1992 року, що засвідчує право та можливість кожної людини на вільне одержання, використання, поширення, зберігання та захист інформації, яка є необхідною для реалізації прав, свобод та законних інтересів громадян. Здійснення права на інформацію не повинно порушувати політичні, громадські, соціальні, економічні, духовні та інші права, свободи та законні інтереси громадян, права та інтереси юридичних осіб [4].

Про надання творчими працівниками та журналістами об'єктивної та достовірної інформації йдеться також і в Законах України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [2] від 1992 року і в Законі України «Про телебачення та радіомовлення» [5] від 1993 року які зобов'язують перевіряти інформації перед її висвітленням в ЗМІ. Законодавством про ЗМІ в Україні передбачена відповідальність за зловживання правом на інформацію: заклики до повалення конституційного ладу, розпалювання ворожнечі, пропаганди винятковості, зверхності тощо.

Надважливим в досліджуваній сфері є Закон України «Про основи національного спротиву» [12] від 2021 року, який визначає правові та організаційні засади національного спротиву, основи його підготовки та ведення, завдання і повноваження сил безпеки та сил оборони та інших визначених цим Законом суб'єктів з питань підготовки і ведення національного спротиву.

Основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз, в тому числі і інформаційних визначає Закон України «Про національну безпеку України» від 2018 року відповідно до статей 1, 2, 17, 18 і 92 Конституції України [10].

Закон України «Про державну таємницю» від 1994 року регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її інформаційного контенту та матеріальних носіїв, охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України [3].

Правові відносини, пов'язані із захистом і обробкою персональних даних регулює Закон України «Про захист персональних даних» від 2010 року, який спрямований на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних [9].

Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 1994 року регулює відносини у сфері захисту інформації в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах [4].

Установою яка займається захистом інформації в нашій державі є Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України дії якої регулює Закон України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» від 2006 року, який визначає правові основи організації та діяльності служби, а також структуру, чисельність та повноваження державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України [8].

Відповідно до Конституції України Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» від 1997 року визначає порядок всебічного і об'єктивного висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування засобами масової інформації і захисту їх від монопольного впливу органів тієї чи іншої гілки державної влади або органів місцевого самоврядування, є складовою частиною законодавства України про інформацію [7].

Про значні загрози національній безпеці України йдеться в Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020»», який обумовлює нагальні виклики та загрози національній безпеці України в інформаційній сфері, стратегічні завдання і цілі, спрямовані на перешкоджання таким загрозам, захист прав осіб на інформацію та охорону персональних даних. Метою даної Стратегії є збільшення можливостей щодо забезпечення інформаційної безпеки держави, та її інформаційного простору, підтримки інформаційними засобами та заходами політичної і соціальної стійкості, оборони держави, захисту державного суверенітету, територіальної цілісності України, забезпечення прав та свобод громадян [15].

Для захисту інформаційного простору України велике значення має документ «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України», в якому висвітлено відомості щодо інформаційного простору, інформаційних ресурсів, інформаційної інфраструктури, та як вони впливають на рівень і темпи соціально-економічного, науково-технічного, і культурного розвитку. Велику увагу приділено питанню інформаційної безпеки в Україні, її розвитку та зміцненню задля досягнення поставлених стратегічних цілей.

Задля реалізації доктрини інформаційної безпеки України Рішенням Ради національної безпеки і оборони України, було створено Центр протидії дезінформації (ЦПД), як робочий орган РНБО. Згідно із Положенням про ЦПД, затвердженим Указом президента, він має:

- проводити моніторинг та аналіз інфополя, виявляти ризики та небезпеки;
- брати участь у розробці стратегічної комунікації, надавати РНБО аналітичні дані, пропонувати концептуальні підходи щодо протидії дезінформації;
- брати участь у створенні системи оцінки інформаційних загроз та реагування на них;
- вивчати й узагальнювати практику та досвід інших країн, сприяти органам влади у протидії дезінформації, маніпулюванню громадською думкою тощо;
- виконувати інші завдання, передбачені положенням [17].

Отже, нормативно-правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні в умовах війни має забезпечити баланс між захистом національної

безпеки та реалізацією прав громадян на інформацію та свободу слова. Наразі дана сфера має необхідне законодавче регулювання зі сторони держави, але потребує прийняття низки необхідних законів щодо роботи з населенням окупованих територій і виділення їх інформаційних потреб і окрему групу та редагування вже виданих нормативних документів.

Таким чином, у першому розділі проаналізовано використані в кваліфікаційній роботі наукові роботи вітчизняних та зарубіжних дослідників, праці яких стали базою для кваліфікаційної роботи. Важливий матеріал було почерпнуто з праць наступних дослідників: Ж. Денисюк, В. Конаха, В. Корнієнко, Ю. Ліненко, Ю. Мацієвського, М. Нетреби, Г. Почепцова, В. Ткача, М. Томчука, К. Удовиченко.

Важливим джерелом для дослідження були нормативно-правові документи, що визначають засади інформаційної діяльності в Україні та особливості її ведення в умовах війни. Основою кваліфікаційної роботи є Конституція та Закони України: «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення та радіомовлення», «Про основи національного спротиву», «Про національну безпеку України», тощо.

Окрім того, було з'ясовано, що недоліком сучасного українського правового поля ведення інформаційної діяльності в умовах війни є відсутність нормативних документів щодо роботи з населенням окупованих територій і виділення їх інформаційних потреб і окрему групу.

Звернення до інформаційного контенту вебсайтів офіційних та громадських організацій, таких як: Офіційний сайт Центру протидії

дезінформації при РНБО, Офіційний сайт Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, Офіційний сайт національного проєкту з медіаграмотності «Фільтр», Офіційна сайт Центру національного супротиву, Офіційний сайт Громадської організації «Жовта стрічка», дозволило отримати офіційну аналітику, актуальну інформацію з окупованих територій, вивчити способи протидії дезінформації, встановити результативність інформації для населення окупованих територій, тощо.

За допомогою емпіричних та комплексних методів, використаних в магістерській роботі, було зібрано, проаналізовано та оброблено великі масиви необхідної для дослідження інформації.

РОЗДІЛ 2

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

2.1. Основні канали та методи інформування населення, що знаходиться під окупацією

Окупація – це зайняття збройними силами іншої країни певної частини держави або всієї її території без отримання на те суверенних прав. Під час окупації територія держави перебуває під контролем ворога, а її представники прагнуть утвердитися, як офіційна влада. Вони намагаються завоювати підтримку та довіру місцевого населення і тримати його в незнанні і покорі, за допомогою дезінформаційних кампаній, а саме: застосуванням інтенсивної пропаганди, підбуренням до зрадницьких вчинків та насильства щодо співвітчизників, широкими репресіями проти мирного населення та зростанням злочинності [63, С.23-24].

В епоху інформатизації більшість дезінформаційних кампаній країна-агресор та окупаційна влада проводять в соціальних мережах, адже інформацію там можна легко опублікувати та вона швидко поширюється. До прикладу, від початку повномасштабної війни Росія здійснила понад 2000 тисячі кібератак на українські державні та комерційні організації, провела сотні ІПСО в соцмережах та систематично поширює свою пропаганду всіма доступними засобами [53, С/69-98].

Сценарій російської окупації українських міст та селищ зазвичай є наступним: окупанти глушать українських мобільних операторів, захоплюють

офіси та викрадають обладнання місцевих інтернет-провайдерів, а на їх місце заводять власних «сірих» операторів, блокують доступ до соцмереж та українських веб-сайтів. Громадська мережа «ОПОРА» зафіксувала, що станом на березень 2023 року на тимчасово окупованих територіях заблоковані 979 українських вебсайтів, серед яких 10 – сайти органів державної влади України. Також припинили роботу щонайменше 46 українських провайдерів, немає доступу до вайберу, інстаграму, твіттеру, гуглу та ютубу [100].

Маємо засвідчити, що повномасштабне вторгнення Російської Федерації 24 лютого створило нові виклики для комунікації влади з суспільством і особливо із населенням тимчасово окупованих територій.

Блокування роботи ЗМІ на тимчасово окупованих територіях та ворожі інформаційно-психологічні спецоперації змусили використовувати максимально доступні канали інформації. Як вже наголошувалось одним із головних інструментів для оперативної передачі новин населенню стали соціальні мережі. Так, 76,6% громадян України після 24 лютого отримують інформацію безпосередньо із соцмереж: Фейсбук, Інстаграм, Телеграм, Ютуб, Твіттер, Тікток, Вайбер [102].

Використання соціальних мереж та інтернету для інформування населення на окупованих територіях є потужним інструментом з швидким поширенням інформації. Окупанти блокують доступ до українських інтернет-видань, сайтів органів влади, соціальних мереж, телеканалів, глушать радіостанції. Втім доступ до українських ресурсів у месенджерах може зберігатися.

Насамперед, громадяни які знаходяться в зоні окупації, та під'єднані до російської мережі обов'язково повинні використовувати телефонні та комп'ютерні VPN-сервіси, які дають можливість уникати відстеження, користуватися ресурсами, доступ до яких заборонено, відвідувати заблоковані

сайти. Багато таких сервісів блокуються Росією, тому потрібно шукати VPN-сервіси, який ще не заблоковано та не використовувати російські застосунки. VPN-сервіси дозволяють дивитися українське телебачення на ютуб, платформах: Київстар ТВ, Megogo, Omega TV, в застосунку Дія та в багатьох інших, а також читати українські ЗМІ онлайн [99].

У жителів, які живуть недалеко від лінії розмежування, є шанс зловити українське радіо на звичайні приймачі. Для цього слід увімкнути радіоприймач у автомобілі, смартфоні або скористатись радіоприймачем, що працює від батарейок, та знайти «Українське радіо», «Промінь» або «Культура» у FM-діапазоні. Також трансляцію українських програм здійснюють комерційні радіостанції, наприклад, «Хіт FM» та «Мелодія».

Правдиві новини про ситуацію в країні можна дізнаватись на таких телевізійних каналах: «Телеканал UA: Перший», «UA: Радіо Промінь», «UA: Українське радіо» [49].

Телевізійний марафон «Єдині новини» можна знайти на відкритому супутнику. Сигнал приймається будь-яким супутниковим приймачем, телевізорами з вбудованим супутниковим приймачем. Параметри прийому: супутник: Hotbird 13; частота: 11 219 МГц; поляризація: Н (горизонтальна); символна швидкість: 29 900; корекція помилок: FEC 3/5 [99].

Однак якщо окупанти блокують сигнал – можна слухати «Єдині новини» через інтернет-радіо radioplayer.ua за умови встановлення відповідного застосунку. Або дивитись його у додатку «Дія», розділ «Послуги» – «Дія TV» [99].

Офіційні заяви зроблені окупаційною владою та важливу інформацію обов'язково слід перевіряти на сайтах (офіційних сторінках у соцмережах, які мають позначку верифікації – синю галочку) українських державних органів влади.

Найбільш достовірну інформацію можна почерпнути саме з офіційних сайтів законодавчих органів влади, міністерств, організацій та установ. В соціальних мережах вони позначені блакитною пташкою, що свідчить про їх верифікацію. До таких відносяться сайти та сторінки в соціальних мережах: Офісу Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства культури та інформаційної політики України, Центру протидії дезінформації при РНБО, Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, Центру інформаційного спротиву, громадської організації «Жовта стрічка», Центру національного спротиву, проєкту з медіаграмотності «Фільтр» [104].

Телеграм зараз є одним з найшвидших джерел передачі інформації. За результатами соціологічного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології у грудні 2022 року, на замовлення Українського інституту медіа та комунікації кількість українців, які почали читати телеграм-канали для отримання новин саме після 24 лютого 2022 року, збільшилась майже вдвічі. В результаті дослідження вдалось виділити топ сторінок якими користуються українці, серед них опинились такі телеграм-канали: «Доброго вечора, ми з України», «ЗСУ оперативний», «Spravdi», «Центр протидії дезінформації при РНБО», «Суспільне», «Труха Україна» [70].

Загалом респонденти назвали 704 телеграм-канали, серед яких здебільшого місцеві чи локальні. Респонденти також часто називали канали центральних чи місцевих органів влади. Це означає, що таке джерело комунікації для них доступне і важливе.

Та телеграм-канали не є панацеєю достовірної інформації, їх як і будь які джерела слід ретельно перевіряти. З початком війни, та зі збільшенням кількості телеграм-каналів різні інститути почали проводити соціологічні дослідження, аби зрозуміти, який вплив мають ті чи інші канали на українців.

Так, в 2022 року Український інститут медіа та комунікації дослідив ТОП-10 неінституціоналізованих (таких, що не створені редакціями традиційних і онлайн-медіа) каналів, зокрема: «Труха», «Украина Сейчас», «Украина Online», «Инсайдер UA», «Реальная Война», «Всевидящее ОКО», «Телеграмна служба новин», «Top News», «Боже, яке кончене!», «Ukraine NOW». А також канали трьох мейнстрімних медіа: «Суспільне. Новини», «УП. Стрічка», «Цензор. НЕТ» [33].

Якість та достовірність інформації, яку публікують неінституціоналізовані телеграм-канали та канали українських медіа, суттєво відрізняється. Професійних стандартів серед топ-10 неінституціоналізованих телеграм-каналів дотримувався лише канал «Ukraine Now». Решта проаналізованих каналів частково або зовсім не посилалися на джерела інформації. Наприклад, канал «Труха Україна» посилався і наводив гіперлінки на джерела офіційних новин, але не робив цього, коли йшлося про відео із соцмереж. Натомість канали трьох мейнстрімних медіа (Суспільне. Новини, УП. Стрічка, Цензор. НЕТ) ретельно перевіряли контент.

Більшість неінституціоналізованих каналів, за винятком двох («Украина сейчас», «Телеграмна служба новин»), у період моніторингу не поширювали відвертих фейків, але достовірність і походження багатьох повідомлень були під сумнівом. Наприклад, вони поширювали дані про кількість загиблих бійців ЗСУ, надані Олексієм Арестовичем, попри те, що він не був уповноважений надавати таку інформацію. Так само канали посилалися на лідера ультраправого руху С14 Євгена Карася, поширюючи прогноз ракетних обстрілів, хоча таке прогнозування теж не входить до його компетенції [33].

Проаналізовані національним проектом з медіаграмотності «Фільтр» неінституціоналізовані канали, за винятком «Ukraine Now», активно поширювали телесюжети з російського пропагандистського телебачення. Вони

супроводжували їх коментарями у глузливому тоні, однак, за їх рахунок пропагандистські меседжі отримували додаткову аудиторію [33].

Також канали нагнітали ситуацію під час обстрілів і повітряних тривог, що грало на руку російським пропагандистам.

Роль інстаграму, фейсбуку та твіттеру під час російсько-української війни є значущою у поширенні інформації, обговоренні подій та сприянні комунікації. Користувачі соціальних платформ в Україні та за кордоном активно поширюють фотознімки, відеозаписи та актуальну інформацію щодо подій на передовій та окупованих територіях, потреби воєнних та цивільних громадян, волонтерські збори та загалом показують актуальну ситуацію в країні. Це допомагає світу отримувати об'єктивну інформацію про військові події та життя людей під час війни, що є гарним стимулом для ще більшої допомоги зі сторони держав-партнерів [81].

Крім того, багато українських та міжнародних організацій використовують соціальні мережі для спростування дезінформації та поширення достовірної інформації. Інстаграм та фейсбук стали платформами для міжнародних акцій підтримки України та обговорення ситуації в країні. Акції солідарності та петиції масово обговорюються в цих соціальних мережах.

Варто стежити за журналістськими організаціями, які активно відстежують події на передовій і надають об'єктивну інформацію. Наприклад: «Укрінформ», «Правда», «Обозреватель», «ТСН», «Громадське ТБ», «Радіо Свобода» та інші. Сторінки міжнародних ЗМІ, які розповідають про події в Україні, також можуть бути корисними для отримання об'єктивної інформації, серед них: «The Washington Post», «The New York Times», «The Wall Street Journal», «USA Today», «Financial Times», та інші [59].

Серед актуальних ютуб-каналів з достовірною інформацією про війну, воєнну аналітику, справи на фронті можемо виділити такі: «Військове

телебачення України», «3-тя окрема штурмова бригада», «Old School Combat», «АЗОВ», «Генеральний штаб ЗСУ» та інші. А також ютуб-канали офіційних сайтів організацій: Центр протидії дезінформації, SPRAVDI, Центр національного спротиву. На цих платформах транслюють виступи держслужбовців, зібрано аналітику щодо війни, фейків з боку російської держави, та розміщені відео-матеріали навчального характеру, до прикладу: Олександр Педан: міфи, фейки та стереотипи української освіти | проєкт «поговоримо» на каналі Центру протидії дезінформації. На ютуб-каналі Центру національного спротиву розміщені відео про спротив, саботаж, допити російських полонени та актуальна інформація в зоні окупації.

Утім, робота соціальних мереж в умовах війни далека від ідеалу, а їхні правила модерування контенту іноді навпаки обмежують вільний обмін інформацією та сприяють поширенню російської дезінформації [62].

Із початком повномасштабного вторгнення компанія Meta (Facebook, Instagram, Messenger) неодноразово змінювала свої політики публікації та модерування контенту [49].

Маємо пам'ятати, що ворог також активно використовує соціальні мережі щоб заповнити інформаційний простір окупованих територій власним інформаційним контентом. З 2014 року Росія використовувала свою соціальну мережу «ВКонтакте» для поширення фейків та пропаганди на тимчасово окупованих територіях. Та з початком повномасштабної війни ще одним популярним майданчиком для пропаганди активніше за все став використовуватись месенджер «Телеграм». Станом на березень 2023 на окупованих територіях діють більше 130 окупаційних телеграм-каналів [64].

Їх умовно можна поділити на 5 груп, до яких входять:

- місцеві ЗМІ – це канали, які створюють видимість звичайного повсякденного життя в окупованих містах та селищах, дискредитують

українську владу і ЗСУ, транслиують російську дезінформацію про війну, формують позитивний імідж російської армії;

- адміністративні канали – канали окупаційних «адміністрацій», поліції, центрів зайнятості, обласних відділів російських міністерств на окупованих територіях тощо;
- місцеві організації – благодійні чи волонтерські фонди, професійні асоціації тощо;
- вебсторінки публічних осіб – очільників місцевих окупаційних адміністрацій, депутатів окупаційних рад, місцевих проросійських медійників тощо;
- інформація про обмін чи продаж товарів і послуг, пошук роботи. Ця категорія особливо цікава, адже дає уявлення про побут і щоденне життя мешканців тимчасово окупованих територій, які самоорганізуються для пошуку необхідних товарів чи послуг. Так, до прикладу, серед таких каналів є канали для обміну гривень на рублі, пошуку будматеріалів та робочої сили для відбудови зруйнованих будівель, сторінки для обміну речами чи продуктами тощо [100].

Українські правоохоронці виділили список телеграм-каналів, інформації з яких не слід довіряти. Вони напряму зв'язані з країною-окупантом і несуть ворожий інформаційний контент:

- <https://t.me/svodkidpr><https://t.me/swodki>, <https://t.me/faceofwar>,
- <https://t.me/pushilindenish>https://t.me/oddr_info, <https://t.me/legitimniy>,
- <https://t.me/uranews><https://t.me/politrings>,
- <https://t.me/luganskallnews><https://t.me/novorosinform>,
- https://t.me/ghost_of_novorossia, <https://t.me/antimaidan>,
- https://t.me/rezident_ua<https://t.me/chergovii> [49].

Контент який публікують на таких сайтах різноманітний, це інформація про доступні види матеріальної допомоги вразливим категоріям населення (пенсіонерам, молодим матерям, постраждалим унаслідок війни, людям з інвалідністю тощо), роз'яснення, як і де їх отримати відповідно до російського законодавства; контент, спрямований на інтеграцію з російською та радянською культурою; публікації про заходи професійної підтримки різних інституцій на тимчасово окупованих територіях відповідними інституціями з Росії, обміни досвідом, благодійна допомога, заходи окупаційної влади чи органів місцевого самоврядування російських міст і регіонів для відбудови пошкоджених чи зруйнованих населених пунктів, заходи під егідою так званого «шефства» російських міст над українськими; дезінформація про українську державну та місцеву владу, звинувачення України в цілеспрямованих обстрілах цивільного населення на ТОТ, регулярні повідомлення про «українські провокації» [67].

Телеграм-канал яскраво ілюструє важливість для окупантів проводити дезінформаційні компанії. І те, що на окупованих територіях не вдається успішно поширювати власну дезінформацію, свідчить не так про низьку якість інформаційних операцій ворога, як про успішне застосування різних каналів та методів інформування населення, що знаходиться під окупацією та невпинну й послідовну роботу з підвищення медіаграмотності, яку ведуть українські медійники та громадський сектор.

З огляду на масовану інформаційну діяльність країни-агресора на тимчасово-окупованих територіях одним з основних заходів підтримки цивільного населення в зоні окупації є надання їм актуальних та достовірних новин стосовно ситуації в країні, інформування щодо можливості евакуації та способів громадського супротиву [80].

Звичайно, основні канали та методи інформування населення, що знаходяться під окупацією є обмеженими, через контроль та цензуру з боку

окупаційної влади. Однак, громадяни та групи, які працюють на користь свободи інформації, в своїй практиці можуть використовувати різні альтернативні канали та методи інформування населення.

Окрім соціальних мереж задля поширення правдивої інформації, громадяни можуть створювати підпільні ЗМІ, включаючи радіостанції, газети та веб-сайти, щоб поширювати об'єктивну інформацію та новини. Радіостанції та передачі на коротких хвилях також можуть бути корисними для розповсюдження інформації на великі відстані, включаючи підконтрольні території [57].

Для поширення інформації серед населення прийнятним є саме фізичний обмін інформацією, а саме передача фізичних копій інформації у вигляді листівок, експрес-повідомлень. Такий метод інформування в своїй роботі використовують рухи опору, утворені на окупованих територіях, серед яких: «Зла Мавка», «АТЕШ», «Центр національного спротиву», громадська організація «Жовта стрічка», та інші [61].

Інформаційне забезпечення окупованих територій є одною із важливих складових в діяльності державного підприємства «Інформаційне агентство «Ре-інформ», яке засноване на державній власності та належить до сфери управління Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Головною метою діяльності ДП «ІА «РЕ-ІНФОРМ» – поширення суспільно-важливої та корисної інформації для мешканців ТОТ, деокупованих територій і внутрішньо переміщених осіб [24].

В постанові уряду №293 від 16 березня йдеться, що інформагентство створено «з метою задоволення культурних, інформаційних потреб населення, що проживає на тимчасово окупованих територіях України, а також прилеглих до них територіях; створення умов для вільного розвитку кримськотатарської мови, мов інших корінних народів та національних меншин, що проживають на

тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, поширення в Україні та за її межами суспільно важливої інформації з питань, що належать до компетенції Мінреінтеграції [24].

Наразі ж інформагенство проводить таку діяльність:

- збирання, оброблення, переклад і поширення інформації про діяльність органів державної влади;
- забезпечення ЗМІ та передплатників інформацією з найважливіших політичних, соціальних та інших питань;
- виготовлення, випуск та розповсюдження суспільно-політичного друкованого ЗМІ;
- створення та утримання кореспондентських пунктів;
- створення та поширення інформаційного продукту у провідних світових та вітчизняних засобах масової інформації, інтернеті, друкованих виданнях, на телебаченні та радіо, зовнішніх рекламних носіях, на поліграфічній та видавничій продукції;
- виробництво та поствиробництво, розповсюдження та демонстрування реклами, зокрема соціальної;
- розроблення моделей інформаційних продуктів, зокрема графічного характеру, а також сценаріїв заходів, мультимедійних проєктів, аудіо- та відеоінформаційної продукції;
- оплату послуг: з перекладу з іноземних та на іноземні мови готової інформаційної продукції (зокрема статей, книжкових видань, літературних та аудіовізуальних творів, інформаційних відеосюжетів);
- у сфері формування та вивчення громадської думки; у сфері підбору, пошуку, фіксації та обробки інформаційних даних та матеріалів, моніторингу інформаційного поля, розроблення, наповнення та

- підтримки програмного забезпечення, баз даних, добирання, аналізу, зіставлення та опрацювання фактів та інформації;
- з вироблення та доставки інформаційних стендів та конструкцій для розміщення в органах влади, установах та організаціях інформаційних матеріалів та продукції;
 - з виробництва та поствиробництва, розповсюдження та демонстрування поліграфічної, видавничої, цифрової, аудіо- та відеоінформаційної продукції;
 - з проведення інформаційно-аналітичних досліджень та інших комплексних заходів інформаційного характеру (зокрема розроблення стратегії, визначення цільової аудиторії та рівнів задоволеності, вибір комунікаційних інструментів);
 - з проведення та організації інформаційних, комунікаційних кампаній та проектів, публічних заходів, зокрема міжнародних, всеукраїнських конференцій, засідань за круглим столом, панельних дискусій, стратегічних сесій, селекторних нарад, прес-конференцій, медіа-мостів, телемарафонів, презентацій (в частині оплати послуг з оренди приміщень, забезпечення учасників необхідними матеріалами та інших послуг, безпосередньо пов'язаних з проведенням заходів).

Важливим напрямом роботи інформування населення на окупованих територіях є відновлення там українського теле- та радіомовлення [24].

Так, в Україні у тестовому режимі запрацювала цифрова багатоканальна телемережа Multiplex MX-7. Вона надає безоплатний доступ до дев'яти телеканалів і працює як на аналогових, так і цифрових приймачах. Мережу презентувала 5 липня Запорізька обласна військова адміністрація. За даними ОВА, мовленням планується покрити понад 90% території країни. Про це розповів директор обласного департаменту культури та інформаційної політики

Владислав Мороко. Він зазначив, що військова адміністрація має дорожню карту з відновлення українського мовлення на всій території Запорізької області. У тестовому режимі воно вже з'являється у деяких селах Василівського району[67].

Щодо ситуації на Херсонщині, то журналіст із Херсона Сергій Нікітенко розповів «Новинам Приазов'я», що український сигнал доходить до невеликої частини лівобережної Херсонщини, яка перебуває в окупації. Також в деяких частинах Херсонщини заблокований доступ до інтернету, а також фейсбук, інстаграм та ютуб. Та на правому березі Херсону, одразу після його звільнення, розпочалось відновлення українського сигналу телебачення. Щодо радіомовлення в Херсоні, то в частоті 88,1 працює радіо «Промінь» в Херсоні, 99,0 – це «Армія ФМ», на 106 НСТУ працює «Українське радіо», 101,9 – це «Перець ФМ», 103,7 – «Радіо НВ», 104,4 – радіо «П'ятниця», 104,8 – радіо «Байрактар», 105,6 – радіо «Культура» НСТУ і 107,6 – це радіо «РадіоРокс» [94].

З початком відновлення теле- та радіомовлення на окупованих територіях України почали утворюватись та працювати різні організації, спрямовані на інформування та підтримку населення, а також на висвітлення ситуації на цих територіях.

Серед них виділяють низку найбільш активних організацій.

«Кримська правозахисна група» – це неурядова організація кримських правозахисників та журналістів, метою якої є сприяння дотриманню та захисту прав людини в Криму шляхом привернення широкої уваги до проблем прав людини та міжнародного гуманітарного права на території Кримського півострова, а також пошуку та вироблення механізмів для захисту прав людини у Криму [29].

«Медіацентр Україна» – це головний комунікаційний майданчик країни під час війни. Медіацентр був створений у перші дні після повномасштабного

вторгнення російської федерації в Україну як спільна ініціатива громадськості, влади та відповідального бізнесу. Наразі він працює у чотирьох містах: Київ, Львів, Харків та Одеса. Медіацентр фокусується на роботі з іноземними журналістами, впроваджує ефективну комунікацію між урядом, бізнесом та громадським сектором, долучається до пошуку креативних рішень та стратегій, які мають допомогти Україні перемогти у війні та відновитися після неї [52].

«Центр громадянських свобод» – ця організація веде інформаційні проєкти та дослідження, спрямовані на висвітлення ситуації в окупованих територіях, зокрема порушень прав людини та політичної репресії. Дана організація запустила власний проєкт «Правозахисники на війні» – мотиваційний відеопроєкт, який розповідає про те, як змінилося життя українських борців за права людини через повномасштабну війну [39].

Медійний центр «Новини Донбасу» – організація створена групою журналістів та активістів, які намагаються надавати об'єктивну інформацію про ситуацію в Донецькій та Луганській областях [48].

«Радіо Свобода» та «Голос Америки» – міжнародні медіа організації, які активно висвітлюють ситуацію в Україні та на окупованих територіях через свої радіо-, телебачення та онлайн-платформи [37], [21].

Україна є учасницею Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) з 30 січня 1992 року. Серед пріоритетів діяльності України в ОБСЄ варто виокремити такі:

- Визнання міжнародною спільнотою фактів порушення Російською Федерацією основоположних принципів та зобов'язань в рамках ОБСЄ внаслідок широкомасштабної збройної агресії проти України, незаконної окупації та спроби анексії АР Крим та м. Севастополь, засудження викрадення та незаконного утримування українських громадян в Росії та тимчасово окупованому Криму. Використання інструментарію ОБСЄ та

заходів в рамках Організації для припинення агресії РФ проти України та відновлення порушених прав [35];

- Забезпечення підтримки з боку ОБСЄ та держав-учасниць діяльності України із захисту суверенітету та територіальної цілісності, впровадження необхідних реформ;
- Забезпечення присутності на порядку денному ОБСЄ таких пріоритетних для України питань: припинення порушень основоположних принципів та зобов'язань у рамках ОБСЄ у зв'язку з триваючою агресією Росії проти України та незаконною окупацією Криму, відновлення довіри, необхідність мирного врегулювання спорів, зміцнення інструментарію Організації у сфері попередження конфліктів, оновлення засобів зміцнення довіри та безпеки, забезпечення свободи слова та ЗМІ, боротьба з пропагандою, посилення захисту прав людини, недопущення зловживання правилом консенсусу [35];

Всі вищезазначені організації відіграють важливу роль у забезпеченні доступу до об'єктивної інформації та підтримки населення на окупованих територіях.

Отже, навіть в умовах конфлікту і обмеженого доступу до об'єктивної інформації існують різноманітні канали та методи, які можуть використовуватися для подання правдивої інформації населенню і підтримки проукраїнських настроїв. Зокрема, ЗМІ, Інтернет та соціальні мережі, месенджери, друкована інформація у вигляді листівок, інформаційних листків тощо, анонімні джерела інформації, медіа-проекти можуть слугувати засобами поширення новин і підтримки населення.

Проте важливо зазначити, що ця робота вимагає великої обережності і дотримання принципів безпеки, оскільки ризики для журналістів, активістів та проукраїнськи налаштованого населення на окупованих територіях

залишаються великими. Необхідно бути готовими до можливих репресій та обмежень з боку окупаційної влади. У таких умовах правдива інформація, що її надають незалежні медіа, громадські організації та журналісти через можливі канали є значною підтримкою населення та реальним засобом формування руху опору та протидії тиску окупантів на цивільне населення.

2.2. Боротьба з інформаційними маніпуляціями та інформаційним впливом окупантів на населення тимчасово захоплених територій

Попри проблеми на реальних фронтах, кремль доволі агресивно діє в інформаційній сфері. Російські інформаційно-психологічні операції (ІПСО) переслідують кілька основних цілей: підтримка дій власних військ; зменшення ефективності ЗСУ; формування лояльності мешканців окупованих територій та «обробка» населення самої РФ. Звичайно, цей поділ є до певної міри умовним, адже часто російські ІПСО мають комплексний характер і «відпрацьовують» декілька цілей одразу [55].

Складним та важливим аспектом сучасної інформаційної війни є вплив російської пропаганди на цивільне населення України. **Ця пропаганда використовує різні методи та підходи для формування сприйняття та управління громадською думкою.** Дезінформація, емоційний вплив, маніпуляція національною ідентичністю, використання ЗМІ та соціальних мереж – це лише деякі інструменти, які використовуються для досягнення цілей пропаганди.

Росія застосовує пропаганду до цивільного населення з метою створення негативного сприйняття України, підштовхування до конфліктів та розділу думок в суспільстві. Вона спирається на дезінформацію, емоційний тиск та

маніпуляцію національною гордістю. Засоби масової інформації та соціальні мережі використовуються для поширення пропаганди [58].

Засоби впливу на цивільне населення можуть приймати різноманітні форми та використовуватися для різних цілей, включаючи інформаційний, політичний, соціокультурний та психологічний вплив. Це включає в себе масові медіа, соціальні мережі, веб-сайти, громадські акції, релігійні інституції, політичні організації, освіту, психологічний тиск та рекламу. Ці засоби можуть бути використані для впливу на переконання, погляди та дії населення. Вони можуть сприяти формуванню громадської думки, мобілізувати громадян до дій, впливати на їхні емоції та ставлення до різних питань [65].

Складним та важливим аспектом конфлікту стало саме мовне питання в російсько-українській війні, який вплинув на життя населення не тільки на окупованих територіях України, а й по всій державі [72].

Влада окупантів реалізує політику лінгвістичної асиміляції, спрямовану на зміну мовного складу населення. Основним кроком у цьому напрямку є введення російської мови як державної, на окупованих територіях України, що призводить до обмеження використання та пригнічення української мови та культури. Це обмеження включає в себе заборону використання української мови в школах, державних установах та ЗМІ, а також цензуру в контенті, пов'язаному з українською культурою.

Мовне питання в російсько-українській війні викликає широкі обговорення та спір як на національному, так і на міжнародному рівні, і вимагає балансу між збереженням культурної різноманітності та захистом мовних прав громадян [72].

Не менш важливою є робота Росіян у віртуальному просторі. До неї, наприклад, можна зарахувати адміністрування цілої мережі телеграм-каналів, котрі задовго до повномасштабного нападу ретранслювали проросійські

меседжі (і при цьому користувалися неабиякою популярністю серед низки українських депутатів). Ще більш цікавим прикладом є створення мережі регіональних телеграм-каналів для території, які мали бути окуповані під час першого етапу агресії. Всі вони створювалися ще до початку повномасштабної агресії і були активовані одночасно з наступом. Сьогодні функціонують лише канали, орієнтовані на тимчасово окуповані території. Вони спрямовані переважно на цивільне населення, яке запевняють у негативній економічній та соціальній ситуації в Україні; в тому, що українська влада відмовилася від окупованих регіонів; що Росія активно допомагає мирним мешканцям і наводить порядок тощо. Ну і звісно ж, що в Україні скрізь нацисти. Крім того, активно ретранслюються головні російські «скрепи»: «канонічне» православ'я, культ «Великої вітчизняної війни», протистояння з підступним Заходом, відчуття обложеної фортеці [100].

Значні зусилля кинуті на формування антивоєнних настроїв всередині українського суспільства. В соцмережах штучно розганяється інформація щодо проблем мобілізації, територіальної оборони та забезпечення в ЗСУ. Звичайно, не можна заперечувати, що ці проблеми існують, і так само не можна їх замовчувати. Втім, треба чітко розуміти, що ворог використовує будь-які скандали в українському суспільстві для проведення власних ІПСО. В ході таких операцій можуть провокувати міжрегіональні суперечності (наприклад, вкидаючи тези на кшталт «чому за Схід мають воювати мешканці Західної України») або збурювати суспільство проти етнічних меншин. На жаль, інколи «снаряди» окупантам підвозить сама українська влада, створюючи скандали на рівному місці. Красномовний приклад – ажіотаж навколо теми заборони виїзду чоловіків за межі областей. Не всі чиновники ще й досі усвідомили, наскільки негативні наслідки може мати некоректно проведена комунікація [102].

Що стосується українців на тимчасово окупованих територіях, основні зусилля Росіян спрямовані на максимально швидкий злам свідомості, перепрограмування людей відповідно до стандартів «русского мира». Не випадково в окупований Маріуполь в першу чергу завезли пересувні монітори, щоб організувати в такий спосіб трансляцію російських телеканалів. Під час захоплення Херсона одним з перших стратегічних об'єктів, над яким окупанти встановили контроль, став ретрансляційний центр, що забезпечував мовлення по всій області. Майже одразу туди прибула група фахівців, які вже у квітні налагодили мовлення російського телебачення [76].

Контент для Росіян створює масивний десант російських «журналістів». Серед них є вже відомі зірки роспропаганди як-от Дмитрій Стешин, Александр Коц, Семьон Пегов, Александр Сладков. Самі себе вони називають «воєнними кореспондентами», але по факту є лише частиною бойової пропаганди РФ. Вони знімають постановочні сюжети про міфічні «звірства українських військ», виправдовують воєнні злочини ЗС РФ (скажімо, розповідями про «бази Азову» в Маріупольському драмтеатрі чи «фейкову різанину» в Бучі). Вони чітко координують свої публікації за тематикою і часом, над їхніми телеграм-каналами працює цілий штат, адже генерувати по 400-500 публікацій на місяць (без урахування перерепостів) одна людина фізично неспроможна. Крім того, відпрацьовуючи «темники», вони знімають сюжети про героїзм окупантів і привабливість служби в армії РФ, намагаючись підтримувати приховану мобілізацію, яка розпочалася у Росії та на окупованих теренах нашої країни [44].

Росія намагається зламати спротив українців в Херсонській та Запорізькій областях. Головний наратив Кремля – переконати місцевих, що Росія прийшла назавжди, що населення має припинити будь-який опір і підкоритися новій владі. Для більш ефективного зомбування, місцевим

мешканцям безкоштовно роздають телетюнери стандарту DVB-T2, з допомогою яких можна переглядати більше 30 російських каналів. При цьому єдиною умовою отримання такого тюнера є надання своїх персональних даних (які були потрібні окупантам для проведення фейкового «референдуму»).

Крім вже згаданого телебачення, окупанти налагодили випуск газет «Наддніпрянская правда» для Херсонської області і «Запорожский весник» для Запорізької. Наклад газет – близько 10 тисяч примірників. Заголовки статей говорять самі за себе: «Херсонщина – русская земля», «Россия пришла в Херсонску область навсегда», «Дорога в Россию», «Херсонская область в составе России», «Своих не бросаем», «Возвращение на родину» і таке інше [79].

Поряд з цим, окупанти намагаються відрізати місцеве населення від альтернативних джерел інформації. Так, майже одразу після окупації Херсонської області там фізично відключили доступ до українського сегменту інтернету, протягнувши оптоволоконні кабелі з Криму. На зміну українським провайдером швидко прийшли російські. Це дозволило встановити контроль над мережею, обмежити доступ до українських інформаційних ресурсів, а також стежити за діями користувачів.

Аналогічна ситуація склалася і з мобільним зв'язком. На зміну українським операторам з окупованого Криму прийшов російський «К-Телеком» (під брендом «WinMobile»), сімкартки видають так само в обмін на паспортні дані. Це створює базу даних «людина-номер» і дозволяє стежити за пересуванням або визначати місцезнаходження абонента. Крім того, на програмному рівні російські оператори можуть обмежувати доступ до певних сайтів. Наразі нова мережа розвивається за рахунок захоплення українських базових станцій. Також, за свідченнями українців, які пройшли через

фільтраційні табори окупантів, на мобільні телефони примусово встановлюється спеціальне ПЗ TiSPY, для контролю за пристроєм [102].

Фактично мешканці окупованих територій опинилися в суворо обмеженому інформаційному просторі, майже без доступу до новин з вільної України. На додачу до всього, окупанти готують примусовий перехід на російські освітні програми. Наприклад, до Куп'янська одразу після окупації завезли партію підручників з російської мови, літератури та історії РФ. В разі продовження такої інформаційної блокади тривалий час є ризик, що з часом кількість людей, налаштованих проти України, її влади, Збройних Сил та цінностей, на окупованих теренах може збільшитись [59].

Хоча Москва сама має складності з айдентикою, що утворилася довкола так званої «спеціальної воєнної операції». Важко назвати успішними спроби створити «бойові» пісні, які би стали по-справжньому народними. «Мотивуючі» танці дівчат з «ДНР» викликали посмішку навіть у самих Росіян, а нових хітів так і не з'явилося. Тимчасом в Україні можна зібрати щонайменше десяток пісень, присвячених війні, які стали по-справжньому народними. У відповідь Росія змушена використовувати старі пісні з відомих радянських фільмів, що не надто резонують з настроями молоді [74].

Це стосується і візуальної складової. Якщо з початку повномасштабного наступу в Україні з'явилася величезна кількість графіки, яка пізніше перетворилася на плакати, меми, футболки, наліпки, шеврони, то в Росії з цим набагато гірше. І ці проблеми в культурній сфері визнають навіть найбільші прихильники РФ [77].

Та, в свою чергу, окрім тиску на цивільне населення, Росіяни розуміють важливість впливу і на військових, з метою демотивації їх у захисті власної держави. Для впливу на українські війська можуть застосовуватись звукомовні станції – вже відомо про використання ЗС-88 на базі БТР, хоча не виключається

використання і більш сучасних зразків. Зазвичай такі станції передають заклики складати зброю і здаватися у полон, але інколи Росіяни транслюють російський гімн або радянські воєнні пісні. Відео, на яких зафіксована робота таких станцій, свідчать, що мовлення відбувається на фоні повної тиші навколо. Це свідчить про застосування комплексів далеко від зони бойових дій, що суперечить характеристикам самих станцій, адже радіус їхньої дії становить 3-6 км. Це може свідчити про те, що підтягувати їх ближче до українських позицій Росіяни просто бояться, адже у відповідь на свої заклики можна отримати вогонь. Ці страхи не безпідставні: є дані, що одна з таких станцій вже була атакована ЗСУ [43].

Також позиції українців можуть обстрілювати спеціальними агітаційними снарядами з листівками, які розповідають про умови здачі в полон. Як правило текст цих листівок досить стандартний. «Командири вас кинули і втекли», «ви всі в котлі», «у Києві вже давно немає влади», «всі сусідні підрозділи здалися» – ці меседжі, схоже, не змінювались з часів початку АТО. Є і більш сучасний спосіб – розсилка смс-повідомлень. Як правило, для цього використовується комплекс РЕБ «Леєр-3», який має в своєму складі три спеціальних БПЛА «Орлан-10». Ці дрони можуть глушити мобільний зв'язок та одночасно імітувати базову станцію, перехоплюючи весь зв'язок на себе [43].

Боротьба з інформаційними маніпуляціями та інформаційним впливом окупантів на населення тимчасово захоплених територій та українських військових є надзвичайно важливим завданням для забезпечення об'єктивності інформації та захисту прав людини.

Для забезпечення боротьби з інформаційними маніпуляціями слід застосовувати наступні дії:

- сприяти діяльності урядових установ і громадських організацій по створенню центрів протидії ворожій інформації та поширенню власного інформаційного контенту;
- важливо підтримувати роботу незалежних ЗМІ та журналістів на окупованих територіях. Це може включати фінансову підтримку, надання доступу до інформаційних ресурсів та тренінги з журналістики;
- розширювати медіаграмотність населення, а саме проводити навчання чи інформувати про методи інформаційних маніпуляцій і підривної пропаганди, щоб вони могли розрізнити дійсну інформацію від фейкових новин;
- проводити моніторинг та аналіз інформації. Різні організації та групи можуть вести моніторинг і аналіз інформаційних джерел та пропагандистських матеріалів, щоб ідентифікувати маніпуляції та вплив окупантів;
- забезпечувати міжнародний тиск та інформаційна підтримку населення України та особливо жителів окупованих територій. Міжнародні спільноти та правозахисні організації можуть використовувати свій вплив для засудження інформаційних маніпуляцій та просування інформації про реальну ситуацію на окупованих територіях;
- підтримувати діяльність рухів опору, залучати його учасників для поширення правдивої інформації та боротьби з дезінформацією [104].

Результативною стратегією в боротьбі з інформаційними маніпуляціями є підвищення медіаграмотності населення, а саме: проведення тренінгів та навчаль про методи і способи дезінформації, про інформаційні маніпуляції та пропаганду, аби цивільне населення мало змогу самостійно відрізнити дійсну

інформацію від фейкових новин. робота незалежних ЗМІ та журналістів на окупованих територіях

Активну роботу по підвищенню медіаграмотності в Україні проводить Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки [46] та Національний проєкт з медіаграмотності «Фільтр» [33].

Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки створений при Міністерстві культури та інформаційної політики України є одним з найдієвіших механізмів протидії дезінформації спільними зусиллями держави і громадянського суспільства. Робота Центру сфокусована на інформаційній протидії зовнішнім загрозам, зокрема – інформаційним атакам російської федерації [46].

Так, 21 липня 2022 року при Центрі стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки запрацював освітній проєкт «Школа протидії дезінформації» [47].

Метою створення Школи є підвищення рівня стійкості суспільства до зовнішніх інформаційних впливів шляхом навчання державних службовців тематиці стратегічних комунікацій та протидії дезінформації.

В першу чергу тренінгова програма спрямована на навчання комунікаційних команд центральних органів виконавчої влади та інших органів державної влади. Ці команди забезпечують зовнішню комунікацію від імені держави, є «першою лінією захисту» від інформаційних загроз, тому повинні володіти знаннями і навичками в протидії дезінформації, а також набути експертності в стратегічних комунікаціях. Навчання цих категорій осіб забезпечує процес формування принципу «one voice» на державному рівні – тобто надасть змогу сформувати уніфіковані підходи державних органів до комунікацій.

В Школі проводиться тренінговий формат навчання, який відрізняється від інших форм навчання своєю практичною спрямованістю, інтерактивністю та технологічністю.

Основними напрямками в тематиці навчання є: протидія дезінформації як спосіб підвищення стійкості суспільства, гібридні операції РФ, стратегічні та кризові комунікації [47].

Перший тренінг, у рамках Школи, був присвячений темі наративів, ключових повідомлень, принципам їх формування та імплементації у щоденні комунікації державних службовців. В межах Школи також проходять тренінги для загальної аудиторії, зазвичай, слухачами цих тренінгів стають школярі, студенти та викладачі. Молоде покоління у форматі онлайн-вебінарів приєднується до вивчення актуальних тем у сфері дезінформації та інформаційної війни. Такі вебінари проводилися в співпраці з Освітнім центром Верховної Ради України та наразі є в вільному доступі на ютуб-каналі Освітнього центру ВРУ.

В період з 2022 року по жовтень 2023 року школою було проведено понад 100 тренінгів, навчання пройшли понад 1000 осіб. Дві навчальні програми для державних службовців було сертифіковано Національним агентством з питань державної служби: «Російська дезінформація та способи протидії їй» та «Стратегічні комунікації в публічному управлінні. Стратегії кризового реагування» [47].

В межах Школи протидії дезінформації командою Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки за редакцією Центру демократії та верховенства права було створено аналітичний посібник «Гібридна війна Росії проти України. Як перемогти на інформаційному фронті». В посібнику була проаналізована інформаційна складова гібридної війни, яку РФ веде проти України; виокремлені основні ознаки та прийоми російської пропаганди та

dezінформації; окреслені методи виявлення та адекватного реагування на російську дезінформацію в контексті стратегічних комунікацій, а також були запропоновані схеми оцінювання комунікаційних заходів, що були втілені в життя. Цей посібник був створений для державних службовців, працівників органів місцевого самоврядування та свідомих пересічних громадян [56].

Важливим майданчиком з медіаосвіти в Україні став Національний проєкт з медіаграмотності «Фільтр». Проєкт був заснований у 2021 році, щоб об'єднати зусилля держави, громадського сектору, міжнародних організацій та медіаспільноти задля покращення рівня медіаграмотності українців [33].

Наразі проєкт проводить тренінги, випускає навчальні матеріали, відеокурси та віоблоги, де розкриває різні аспекти медіаграмотності українців.

З останніх актуальних в темі російсько-української війни вийшли такі навчальні матеріали: «10 порад для захисту від інформаційних маніпуляцій» [104], «Як розмовляти з іноземцями про війну Росії проти України?» [101], «Корисні звички інформаційної гігієни на кожен день» [73], онлайн-курс «Фактчек: довіряй-перевіряй» [81].

Також, моніторинг та аналіз інформацій як потравляє інформаційне поле українців на окупованих територіях проводять такі центри: Центр протидії дезінформації при РНБО [44], Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки [46].

Центр протидії дезінформації є робочим органом Ради національної безпеки і оборони України, утвореним відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року.

Центр забезпечує здійснення заходів щодо протидії поточним і прогнозованим загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, забезпечення інформаційної безпеки України, виявлення та протидії дезінформації, ефективною протидією пропаганді,

деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігання спробам маніпулювання громадською думкою [46].

На офіційному сайті Центру інформацію поділено за розділами, де в розділі «Статті» ЦПД проводить свою власну аналітику важливих питань з фронту, російської пропаганди та наративів.

Остання аналітика була проведена на такі теми: «Чому для Росіян так важлива Авдіївка» від 25 жовтня 2023 року [96], «Чи витримає російська економіка війну в Україні» від 24 жовтня 2023 року [93], «Чи схожі ситуації в Україні та Ізраїлі» від 23 жовтня 2023 року [95].

На офіційному сайті Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки представлено більш широкий спектр досліджуваних матеріалів. Тут інформацію поділено за способом її дослідження: «Розслідування», «Дослідження», «Моніторинг».

Так, до прикладу в розділі «Розслідування» з останніх тем яку розслідували, є проблема «Хто такий Шарій і чому проти нього виступають не лише в Україні» від 25 жовтня 2023 року [91].

«Моніторинг» містить цікаві роздуми щодо російської пропаганди. Так, 25 жовтня 2023 року було проведено моніторингове дослідження на тему: «Росію інформаційно прибрали з Молдови. Ізраїль наготові: дайджест пропаганди за 20-24 жовтня 2023 року» [86], де представлені головні фейки на дану тему, їх дослідження, та представлення дійсної інформації та фактів.

В розділі «Дослідження» представлені великі дослідження різних тем російсько-української війни, з скріншотами, фотознімками, виступами політичних діячів, а медіа версія таких досліджень представлена на сайті «Детектор.медіа» [49]. Так, 23 жовтня 2023 року було проведено дослідження на тему «Інформаційний вакуум і новинний треш: як працює російська пропаганда на окупованій Донеччині» [67].

Ефективність російської пропагандистської машини не варто недооцінювати. Її отруйну дію Україна вже встигла відчувати на Донбасі. Тому, крім фізичного звільнення територій, необхідна не менш потужна боротьба за «розум і серця» українців на окупованих територіях [57].

Прикладом розгортання антиросійської інформаційної боротьби може слугувати Донецька область, частина якої була окупована ще в 2014 році.

Донецька область як регіон, який довгий час перебував під прямим контролем та впливом злочинної Партії регіонів, а потім і ОПЗЖ, має свій особливий медіаландшафт.

До 2014 року незалежних ЗМІ на Донеччині майже не було. З початком війни за залученням грантів від іноземних донорів у 2014-2015 роках на медіаринок регіону вийшли нові незалежні від олігархів та політиків ЗМІ. Більшість тепер незалежних журналістів та редакторів Донеччини колись працювали в «залежних» ЗМІ Донецької області. Журналісти без вагань обрали бік незалежної України й почали роботу над створенням незалежного онлайн-ресурсу. Наразі журналісти спостерігають за процесами на окупованих територіях. Весь контент спрямовано на боротьбу з російською пропагандою і фейками, що в Східній Україні нібито чекають Росію та не мріють про незалежність України [94].

Єдиним регіональним незалежним ЗМІ для Маріуполя був і залишається 0629.com.ua. Незалежний сайт 0629 має неабиякий вплив на розвиток міста і громади. Редакція сайту інформаційно підтримує всі громадські акції, всі акції протесту і будь-які корисні громадські ініціативи.

Наразі, незалежна журналістика – це протистояти пропаганді.

Так, Микола Осиченко, СЕО телеканалу МТБ, активно веде свій телеграм-канал, публікуючи дописи й проводячи прямі ефіри, аби протистояти контрпропаганді [94].

Незалежна журналістика – це можливість говорити без цензури. Усю свою професійну діяльність Микола Осиченко працював за кадром. Але повномасштабне вторгнення та очікування війни все змінило. 23 лютого 2023 року Микола Осиченко видав свій перший блог в ефір, адже люди з усієї країни та світу потребували інформації з Маріуполя, міста, яке стояло на передовій, а з 2014 року було у фокусі міжнародних та столичних видань.

Ще одне незалежне ЗМІ Донеччини – громадський медіапортал «Бахмут IN.UA», який працює з 2015 року. Популярність сайту різко зросла під час запеклих боїв за це місто. Сайт Бахмута IN.UA конкурує з регіональними й столичними ЗМІ, тому редакція тримає високий рівень журналістських стандартів. Наразі журналісти Бахмута запустили телеграм де створили «віртуальний дім» для бахмутян, більша частина яких уже на той час перебувала в евакуації. В телеграм-каналі журналісти створили атмосферу, ніби підписники прийшли до свого давнього друга поговорити про те, що відбувається у світі чи країні, але вони розуміють, що він «друг» дотримується журналістських стандартів і не скаже того, що наразі точно не відомо [22].

Сьогодні «Бахмут IN.UA» розвиває твіттерську українськомовну і англomовну спільноти, а тікток за три місяці зібрав більш ніж 4 тисячі підписників. Загальне охоплення за липень 2023 року на всіх платформах понад 6 мільйонів підписників [22].

Російські медіа значно активізували свою інформаційну атаку проти України з початку 2022 року, як свідчать моніторинги ІМІ. Не відстають від них і медіа окупованих регіонів Донбасу та Луганщини, які активно просувають кремлівські наративи щодо України. Такими є результати моніторингового дослідження контенту локальних інформаційних ресурсів окупованих територій Донбасу, який провів Інститут масової інформації в лютому 2022 року [94].

Згідно з дослідженням ІМІ, у лютому 2022 року 44% інформації в медіа ОРДЛО стосувались України. Ще 21% інформації стосувалось ситуації на лінії розмежування. Моніторинг ІМІ свідчить, що російська влада активно дезінформує своє населення та населення окупованих територій України. Головна теза дезінформації – те, що Україна начебто готує напад на окуповані території і відбувається це з подачі «західних кураторів». Більш ніж третина повідомлень в медіа ОРДЛО стосувалась нарративу про те, що це нібито західні партнери штовхають Україну до війни з Росією та невизнаними республіками.

Ключові теми згадок про Україну в медіа «Л/ДНР»: озброєння України західними партнерами, порушення на лінії розмежування з боку України, реакція Росії на тиск із боку Заходу, «Союзная решимость» на кордоні з Україною, «Нацисти в Україні» та знелюднення українців, пропозиція Путіна Порошенку, «нервовий зрив» Зеленського, соціальні проблеми в Україні, нарратив про «відродження імперії» [94].

Гарною стратегією в боротьбі з інформаційним впливом окупантів є підтримка зарубіжних партнерів. Міжнародний тиск та інформаційна підтримка України в російсько-українській війні грають важливу роль у міжнародному співробітництві та забезпеченні об'єктивності подій.

Вже багато країн ввели санкції проти Росії через агресію в Україні. Це включає в себе санкції проти російських чиновників та компаній, які підтримують анексію Криму та конфлікт на сході України [60].

Україна отримала підтримку в ООН та інших міжнародних організаціях, які засуджують російську агресію та закликають до врегулювання конфлікту на основі міжнародного права. Організація з безпеки та співробітництва в Європі та інші міжнародні організації мають спостерігачів на місцях, які проводять моніторинг ситуації на сході України та висвітлюють порушення прав людини.

Міжнародні ЗМІ відіграють важливу роль у підтримці України через розголошення подій, висвітлення ситуації в російсько-українській війні та піднімають питання, які стосуються суверенітету та територіальної цілісності України. Іноземні журналісти здійснюють розслідування щодо подій на окупованих територіях, включаючи звіти про порушення міжнародного права та втручання Росії в конфлікт. Багато міжнародних ЗМІ створюють спеціалізовані програми та документальні фільми, які розповідають про ситуацію в Україні та вплив конфлікту на населення [83].

Серед найбільш активних міжнародних ЗМІ, які висвітлюють події в Україні такі: «BBC News», «CNN», «The New York Times», «The Guardian», «Deutsche Welle», «Al Jazeera», «Reuters», «France 24», «Voice of America» [98].

Аби мати змогу отримувати та поширювати правдиву інформацію на окупованих територіях слід завжди бути на зв'язку.

Якщо український мобільний зв'язок не зник повністю, але мережа оператора недоступна, варто підключитися до інших українських мобільних операторів за допомогою національного роумінгу. Цю послугу надають усі українські оператори. За можливості не варто користуватися російськими SIM-картками. Якщо купувати SIM-карту все-таки доводиться, її слід отримати без паспорта, щоб не передавати окупантам персональні дані [98].

Російські спецслужби мають доступ до мереж російських операторів, тому користуватися зв'язком російських мобільних операторів потрібно максимально обережно. По телефону говорити тільки про буденні нейтральні речі та уникати тем, які можуть нашкодити вам і вашим близьким: не обговорювати місць дислокації чи руху окупаційних військ, окупаційної влади тощо. Краще взагалі мінімізувати розмови з використанням мобільного зв'язку та користуватися месенджерами з відкритим кодом і наскрізним шифруванням передавання даних [82].

Не потрібно зберігати в телефоні небезпечну для вас інформацію: листування, фото, відео, завантажені файли які можуть містити інформацію, що стане в нагоді окупаційній владі.

Обов'язково слід використовувати пароль чи код доступу до телефону, та в налаштуваннях вимкнути геолокацію.

За можливості використовувати VPN-сервіси (особливо, якщо інтернет-провайдер підключений до російської мережі). Безпечним каналом комунікації є месенджери [99].

Наразі в Україні функціонує месенджер для спілкування «Signal» – це багатоплатформова служба зашифрованих миттєвих повідомлень. З його допомогою можна конфіденційно спілкуватись, повідомлення надійно зашифровані від таємного стеження [50].

При користуванні не шифрованими соцмережами, варто прибрати з налаштувань усю особисту інформацію: номер телефону, дату народження, місце проживання, місце роботи тощо.

Найбільш ефективними методами протидії інформаційним загрозам можуть бути методи, які використовують агенти впливу та рухи опору, але спрямовані суб'єктами сектору безпеки і оборони проти них самих. До таких методів доцільно віднести: персоніфікацію дій опозиційних сил та агентів впливу, тобто виказання конкретних осіб, які своїми діями призводять до масових безпорядків і матеріальних збитків державній власності та, що важливо, власності громадян; деморалізація та делегітимізація учасників руху опору, лідерів опозиції та агентів впливу за допомогою критики в інформаційному просторі відомими особами країни, які мають авторитет у суспільстві; оповіщення суспільства про відкриття адміністративних і кримінальних проваджень стосовно відомих агентів впливу, заколотників, активних учасників масових акцій протестів, діяльність яких може бути

пов'язана з дестабілізацію суспільно-політичної обстановки; заперечення інформації, що транслюється опозиційними ЗМІ, дискредитація їх в очах учасників протестів і лідерів рухів опору; використання психологічних прийомів і технологій на масових опозиційних заходах, упровадження в маси спеціалістів відповідної кваліфікації для протидії діяльності різного роду провокаторів; активний моніторинг соціальних мереж і відомих лідерів, а також відслідковування і заборона координації та організації руху опору, блокування каналів передавання інформації та їх сторінок у соціальних мережах; заборона активних медіаканалів антидержавних, які мають деструктивний вплив на суспільно-політичну, економічну та інформаційну сфери національної безпеки держави тощо [50].

Подальшу вагому роль в організації інформаційної протидії окупаційній владі відіграє організація потужного руху опору. Мешканці окупованих територій мають зрозуміти або засвоїти деякі рекомендації, що допоможуть створити вакуум довіри до окупантів і активно протидіяти їх інформаційному впливу і організаційним заходам.

Для того, щоб діяльність опору була ефективною слід дотримуватись ряду певних рекомендацій:

- не співпрацювати з окупаційними військами – не ділитися з ними інформацією, не брати участі в громадських зборах чи заходах організованих окупантом;
- по можливості не користуватись гуманітарною допомогою від РФ – це частина гібридної інформаційної операції. Таким чином вони хочуть показати світу позитивну картинку, яка не відповідає дійсності;
- не дозволяти використовувати себе та близьких як додаткову робочу силу при будівництві оборонних об'єктів тощо;

- дотримуватись українських законів, а не правил, встановлених окупаційною владою. Слід діяти на основі загальнолюдських цінностей і практик;
- не дозволяти провокувати себе на насильство;
варто таємно фіксувати всі порушення прав людини та конституційних цінностей та ділитись цими доказами з українською та міжнародною спільнотою;
- допомагати жертвам насильства;
- не давати інтерв'ю представникам окупаційної влади та пропагандистським ЗМІ. Не дозволяти себе знімати або фотографувати;
- співпрацювати з іншими членами громади та робити внесок у громадські ініціативи і акції непокори [61].

Сприяти деокупації можна через організований та системний опір ворогу. Навіть якщо місто чи село опинилося на окупованій території, кожен громадянин може зробити свій внесок у справу спротиву – як у складі підпілля, партизанських сил, так і в якості допоміжного компонента. Прості, а головне безпечні дії, помножені на тисячі громадян, які їх проводять, перетворюються на потужну зброю та відчутну перешкоду для роботи окупантів [84].

Сили Спеціальних Операцій ЗСУ в 2022 році розробили практичний порадник, як чинити спротив окупантам. Довідник можна завантажити в форматі-PDF з сайту «Центру національного спротиву» [57].

В ньому зазначається що обсяг партизанської діяльності має залежати від можливостей громадян, та від факторів безпеки навколо них. Не рекомендується явно показувати про наміри саботажу та підіймати ризик розкриття задумів.

Основні рекомендації по підготовці до саботажу, чи організації акцій спротиву:

- наявність зрозумілого алібі;
- використання для саботажів матеріали, які здаються для оточуючих безпечними: розкладний ніж або мультитул можна спокійно носити з собою, які є багатоцільовими інструментами для створення пошкоджень. Сірники, каміння, тканина, сіль, та десятки інших руйнівних речовин можна носити або зберігати у житловому приміщенні без будь-яких підозр;
- вчинення дій, за які може бути відповідальна велика кількість людей: диверсія на вулиці після настання темряви;
- після здійснення саботажу слід покинути місце його вчинення;
- нікому не повідомляти, враховуючи близьких та друзів, про здійснення саботажу чи інших дій проти окупанта;
- не зберігати на власних гаджетах (ПК, ноутбук, планшет, телефон) будь-які компрометуючі матеріали, фото-відео чи контакти [57].

Найбезпечнішим видом спротиву – є пасивний спротив. Пасивний спротив спрямований проти всіх ворожих інституцій – окупаційних військ, військової адміністрації, а також проти колабораціоністів. Цей спротив – є дієвим методом боротьби для усього населення не залежно від віку чи професії. Пасивні методи громадянського спротиву не вимагають жодних руйнівних засобів і завдають шкоди окупантам непрямыми засобами. Ці методи засновані на універсальній можливості не приймати помилкові рішення, не співпрацювати з окупантом й спонукати інших брати такий приклад.

Простим прикладом не прийняття помилкового рішення може бути доброзичлива вказівка окупанту невірною напрямку дороги. Відмова від

співпраці з окупантами може включати створення неприємних ситуацій: сварки, прояви неповаги чи показової мовчанки.

Слід заздалегідь продумати, які дії призведуть до ефекту доміно. Варто заздалегідь розробити модель поведінки з окупантами, спланувати дії, що збільшать «масштаб помилки» противника [57].

Пасивні методи спротиву мають у собі матеріальну та моральну складові.

Матеріальна складова: зниження виробництва, погіршення якості продукції тощо.

Моральна складова: відчуття окупантами невпевненості, ізоляції та ворожості.

Чим більше людей приєднується до спротиву, тим скоріше окупант зазнає нищівної поразки і на населення не буде діяти його пропаганда і фейки [43].

Центру національного спротиву на своєму офіційному сайті розмістив загальні методи для зниження морального духу окупантів:

- давати розширені та незрозумілі відповіді на питання побутового чи робочого характерів;
- поширювати чутки серед колабораціоністського керівництва про те, що їх планують замінити на посадовців з числа окупантів, а співробітникам розповідати про уявних шпигунів і загрозу від місцевого аналога «гестапо»;
- публічно піддавати сумнівам всі види правил, що стосуються таких питань, як нормування, транспортування, правила дорожнього руху тощо [43];
- на публіці холодно ставитись до окупантів та колаборантів, ігнорувати їх запитання або ж надавати їм неправдиві відповіді;

- демонстративно припиняти усі розмови, коли окупанти чи колаборанти заходять у приміщення, кафе або при випадковій зустрічі;
- бойкотувати участь та відвідування розважальних заходів (кінотеатрів, театрів, концертів тощо). Особливо це стосується провладних мітингів на підтримку окупаційної влади. Виправданням для цього може бути захворювання, термінові справи за містом, ремонт тощо;
- не купувати й не читати друковані видання, які будь-яким чином пов'язані з окупаційною владою. Утримуватись від перегляду та прослуховування теле-радіо передач окупантів. Не відвідувати інформаційні чи розважальні сайти країни окупантів;
- підкидати у поштові скрині записки з погрозами;
- здійснювати анонімні дзвінків з погрозами колаборантам та окупантам;
- здійснювати акти саботажу. Саботаж завжди повинен складатися з дій, результати яких завдадуть шкоди ресурсам та живій силі окупантів.
- проведення систематичних саботажів на окупованих територіях деморалізує окупаційну адміністрацію [43].

Боротьба з інформаційними маніпуляціями та інформаційним впливом вимагає спільних зусиль з боку української влади, громадськості та міжнародних партнерів. Основною метою є забезпечення доступу населення на окупованих територіях до об'єктивної інформації та захист прав людини.

Для поширення інформації серед населення ефективним способом є фізичний обмін інформацією, а саме, передача фізичних копій інформації, таких як флаери, листівки і друковані матеріали. Такий метод інформування в своїй роботі використовують всі рухи опору, утворені на окупованих територіях [32].

Одним з таких рухів є новоутворений в Мелітополі жіночий рух опору «Зла мавка». Його заснували три подруги з окупованого Мелітополя, і наразі він нараховує більше сотні активних учасниць з різних тимчасово окупованих міст та ще сотень жінок і дівчат які долучаються до нього на непостійній основі [28].

Одна з трьох подруг – художниця – намалювала листівку із зображенням дівчини, яка б'є букетом російського військового, з написом «Не хочу квітів, хочу мою Україну». Інші дівчата розробили чат-бот у телеграмі, за допомогою якого всі охочі жительки окупованих територій можуть отримувати інформаційні листівки у цифровому вигляді, роздруковувати й розклеювати у своєму місті.

Завданнями учасниць є: збирати інформацію про окупантів і їх злочини, локації військових окупаційних військ, місця засідки та розвідки; розклеювати листівки із зображенням мавок; малювати графіті - синьо-жовті прапори або проукраїнські написи.

Мета цього руху спротиву, за словами однієї із спів засновниць, – не дати окупантам забути, що в Україні їм не раді. Крім того, «мавки» стверджують, що діють на противагу засиллю російської пропаганди на тимчасово окупованих територіях [28].

Ще одним партизанським рухом на окупованих територіях, а також на території росії, є створений українцями і кримськими татарами рух під назвою «АТЕШ» [19].

Рух засновано у вересні 2022 року, після російського військового вторгнення в Україну. 26 вересня на каналі у телеграм опублікували клятву воїна «АТЕШ», а 29 вересня оприлюднили відеозвернення одного з партизанів із закликом долучатися до руху: «Тепер настав час оголошувати себе. Ми підпільний рух «Атеш», до якого входять кримські татари, українці та Росіяни.

Ми мобілізувалися в російську армію і руйнуватимемо її зсередини. Ми зливатимемо дані позицій, складів, солдатів, техніки. Будемо влаштовувати диверсії на складах та штабах. З кожним днем нас все більше!» (Клятва воїна «Атеш». Телеграм 26 жовтня 2022. Процитовано 10 січня 2023) [19].

Мета «АТЕШ» – повне звільнення всіх окупованих територій України від російських окупантів.

За 2023 рік партизанським рухом були проведені такі заходи:

- 10 лютого 2023 року «Атеш» заявив про відповідальність за підрив автомобіля, який призвів до загибелі двох російських солдатів і госпіталізації двох інших в окупованій Новій Каховці;
- наведення удару по Севастопольській бухті, внаслідок якої було знищено підводний човен «Ростов-на-Дону» та великий десантний корабель «Мінськ» у ніч проти 13 вересня;
- 12 березня 2023 року Центр національного опору українських військових повідомив, що «Атеш» підірвав колію між Абрикосівкою і Раденськом, розташованими в Херсонській області України;
- 14 березня 2023 року представник «Атеш» заявив про те, що вбив заступника начальника військової адміністрації Нової Каховки внаслідок вибуху бомби;
- 27 квітня 2023 року члени групи заявили, що вбили двох російських солдатів у селі Великі Копані;
- 6 травня 2023 року партизанська організація взяла на себе відповідальність за замах на Захара Прилепіна в Нижегородській області.

Підпілля діє на всіх тимчасово окупованих територіях, агенти руху опору є скрізь, у тому числі і в самій Росії, починаючи від Калінінграда та закінчуючи далеким Сибіром [19].

Ще один напрям боротьби в інформаційному протистоянні російсько-української війни є – забезпечення ЗСУ інформацією про пересування російських військових. Так, лише за перші два з половиною місяці війни українські військові опрацювали понад тисячу листів і сотні з них допомогли військовим [49].

З метою спрощення комунікації було розроблено нові чат-боти. Зокрема, у березні Міністерство цифрової трансформації та цифрової політики створило чат-бот «ЄВорог», з допомогою якого українці повідомляють про пересування окупанта чи його ворожу техніку, завантаживши туди фото чи відео. Також у чат-боті зручно повідомляти про колаборантів. Нещодавно функціонал сервісу був розширений новою опцією – можливістю повідомити ДСНС про вибухонебезпечні предмети. Наразі чат-ботом «ЄВорог» скористалися 353 тисячі українців, а також було надіслано понад 2000 повідомлень про колаборантів [26].

Також функціонує @stop_russian_war_bot – офіційний бот, за допомогою якого можна повідомляти про переміщення диверсантів та військової ворожої техніки. Ця інформація передається до відповідних штабів реагування. У Службі безпеки України розповіли, що чат-бот з перших днів широкомасштабного вторгнення отримав тисячі повідомлень про позиції та техніку ворога. Завдяки цьому українські військові завдали значних втрат окупантам [50].

Іншою формою ненасильницького спротиву є психологічний тиск на колаборантів. Наприклад, небайдужі громадяни розклеюють біля будинків колаборантів плакати з їхніми фото у трунах та листівки «Розшукується» із сумою винагороди. Подібні листівки також з'являються на маршрутах патрулювання російських військових. Посилення патрулювання, найнята колаборантами особиста охорона, свідчить про ефективність таких дій [92].

Ще однією формою опору є саботаж рішень окупаційної влади. Дані Міністерства освіти України свідчать, що під час підготовки до нового навчального 2023 року у Херсоні із 60 директорів шкіл лише двоє погодилися співпрацювати з Росіянами. 1 вересня російські ЗМІ звітували про початок навчання на «звільнених» територіях України. Міноборони росії заявило про відкриття 1422 шкіл (тисяча з них – у Донецькій і Луганській областях, 164 – у Запорізькій, 108 – у Херсонській і 72 – в Харківській областях). Однак чимало школярів у Херсоні й Мелітополі на заняття у свої колишні школи не прийшли, обравши дистанційне навчання за українською програмою. Наприклад, на початку вересня мер Мелітополя Іван Федоров заявив, що в місті 14 тисяч школярів почали навчальний рік в українських школах дистанційно [55].

Більшість підприємців окупованих територій відмовилися працювати за рублі, а голови організації співвласників багатоквартирних будинків не надали списки людей, які виїхали і залишили вільні квартири. Успіхи ЗСУ призвели до того, що мешканці тимчасово окупованих територій почали масово відмовлятися від рублів. Не допомогло поширенню валюти загарбників навіть створений окупантами «рубльовий патруль».

У багатьох галузях економіки на захоплених територіях спостерігається кадровий голод. Місцеві опанували різні методи опору, у тому числі й мовчазну відмову від роботи на захоплених підприємствах. Наприклад, у Мелітополі, де розташовані вагонне та локомотивне депо, працюють лише 30% залізничників, що заважає росіянам обслуговувати рухомий склад [49].

Отже, боротьба з інформаційними маніпуляціями та впливом окупантів на населення тимчасово захоплених територій є важливим напрямом діяльності держави, громадського сектору, організацій та міжнародної спільноти. Для досягнення цієї мети важливим є об'єднання зусиль державних органів, медіа, забезпечення медійної грамотності населення, формування їх громадянської

позиції та опозиційного руху на основі правдивої інформації. Залучення міжнародної спільноти до процесів інформаційного супротиву державі-агресору також відіграють важливу роль у деокупації українських територій.

Таким чином, у другому розділі було з'ясовано основні центри та осередки формування та розповсюдження інформаційних контенту на окупованих територіях та проаналізовано основні канали і методи доведення інформації до українського населення що перебуває під окупацією.

Встановлено, що здатність населення отримувати достовірну інформацію є важливим фактором у збереженні національної ідентичності, підтримці морального духу та забезпеченні громадської свідомості. Розробка та реалізація державних та громадських інформаційних проєктів, інформаційні кампанії, формування різноманітних каналів зв'язку та сприяння альтернативним медіа-проєктам є ключовими складовими забезпечення інформаційної підтримки українського населення на тимчасово окупованих територіях. Оптимальним для швидкого та ефективного поширення інформації є використання соціальних мереж, мобільних додатків та інших сучасних технологій.

Заходи з підвищення медіаграмотності серед населення стають основою успішної боротьби з дезінформацією. Освіта та розвиток критичного мислення допомагають громадянам розпізнавати фейки, розуміти маніпуляційні техніки та аналізувати інформацію з різних джерел.

Створення центрів з надання достовірної інформації, незалежних ЗМІ та рухів опору є найважливішими заходами боротьби з інформаційними маніпуляціями. Було встановлено, що основну інформацію, спрямовану на розвінчання російських фейків, актуальну та правдиву надають надають такі центри та установи: Центр протидії дезінформації при РНБО, Центр

стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки та Школа протидії дезінформації при ньому, національний проєкт з медіаграмотності «Фільтр» Центр національного спротиву, інформаційне агенство «Ре-інформ», Центр громадських свобод, «Медіацентр Україна», «Кримська правозахисна група». На окупованих територіях активно діють громадські рухи та організації, такі як: недержавний проєкт «Інформаційний спротив», «АТЕШ», «Зла Мавка», «Жовта стрічка», що ретранслюють інформації на окуповані території і допомагають підтримувати комунікацію із українським населенням.

Вважаємо, що надзвичайно важливим є розвиток співпраці з міжнародними партнерами, такими як НАТО, ЄС, Національним демократичним інститутом, Оперативною робочою групою зі стратегічних комунікацій Європейської служби зовнішньополітичної діяльності, що можуть поділитися інформацією та досвідом щодо методів боротьби з інформаційними загрозами. Спільні зусилля на міжнародному рівні можуть сприяти більш ефективній контрпропаганді та захисту інформаційної безпеки українців.

РОЗДІЛ 3
ОРГАНІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РУХУ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУПРОТИВУ НА ТИМЧАСОВО
ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

3.1. Інформаційне забезпечення та протидія дезінформації в інформаційному просторі окупованих територій на прикладі роботи «Центру національного спротиву»

Інформаційне забезпечення та протидія дезінформації в інформаційному просторі окупованих територій наразі активно проводить нещодавно утворений Силами Спеціальних Операцій Центр національного спротиву. Центр запрацював наприкінці лютого 2022 року, з початком російського вторгнення в

Україну задля навчання, координації й масштабування рухів спротиву окупації України. Головним гаслом Центру є: «Ми – український спротив! Разом з вами ми нищимо ворога та руйнуємо його плани. Кожен з нас на своєму місці може чинити спротив окупанту і зробити свій внесок у перемогу» [43].

Центр нацспротиву діє в рамках Закону України «Про основи національного спротиву», який був ухвалений 16 липня 2021 року і вступив у дію 1 січня 2022 року [12].

Основними завданнями Центру є:

- навчання ненасильницькому спротиву;
- допомога партизанам;
- збір інформації про ворога;
- налагодження комунікації між підпіллям;
- інформування населення України про події на тимчасово окупованих територіях;
- наближення перемоги [43].

Інформаційне забезпечення громадян на окупованих територіях Центр проводить саме завдяки своїй соціально активній діяльності на сайті та в соціальних мережах.

Найшвидше всю актуальну інформацію Центр публікує на офіційному веб-сайті [43].

Насамперед, вебсайт Центру має надзвичайно зручну навігацію. Є можливість змінити мову сайту на англійську, наявний пошуковий рядок, на нижній панелі розміщені всі гіперлінки на соціальні мережі та державні сайти.

Наявна колонка для оперативного зв'язку, де можна знайти контакти Центру, передати інформацію українській розвідці про війська окупантів, та зафіксувати воєнний злочин.

Повідомити українській розвідці про війська окупантів на сайті Центру можна за допомогою телеграм-боту «Спротив. Бот» [38]. Щоб скористатися чат-ботом:

- слід перейти за посиланням на смартфоні: https://t.me/sprotyv_official_bot;
- додати в бот відомості щодо місць дислокації, пересування, обсягів військової техніки та особового складу окупанта;
- вказати географічні координати розташування супротивника.

Вказані відомості передаються до Штабу ЗСУ. Надана інформація використовується для нанесення удару по ворогам.

Також, через чат-бот можна надавати інформацію про колаборантів, а саме: ПІБ, місцезнаходження, час діяльності, чим вони займаються.

В чат-боті окрім передачі інформації про ворога можна дізнатись, як можна бути корисним Спротиву [38].

Перш за все, після натискання кнопки «/test» в чат-боті про готовність допомогти спротиву, користувачу надходить повідомлення про готовність займатися активним саботажем, диверсіями та підпалами, і тут можна обрати «Так, готовий» чи «Ні, не готовий».

При виборі першого варіанту, в чат надходить інформацію про важливість встановлення VPN, про підготовку алібі та що робити у випадку арешту. Далі в меню слід обрати який вид діяльності в спротиві цікавить користувача: псування техніки та майна, використання зброї, партизанські дії.

Якщо обрати другий варіант в чат надходить інформація про ненасильницький спротив, який також є надзвичайно важливим. Серед методів ненасильницького спротиву чат-бот пропонує: поширення символів спротиву, пасивні методи саботажу, інформація про ворога, психологічний тиск.

При виборі «Поширення символів спротиву» користувачам надається посилання на чат-бот ініціативи «Жовта стрічка», основною метою якої є

поширення української символіки задля підняття духу військових та громадян на окупованих територіях. Також є посилання на чат-бот «Спротив», де розміщено інформацію про саботажі, спротив та диверсії [38].

При виборі кожного з видів ненасильницької діяльності, чат-бот надає гіпер-лінки на пости в боті «Спротив» відповідної тематики.

Тобто, при виборі «Поширення символів спротиву» та переході по лінку, користувачу відображається пост з інформацією саме про поширення інформації про збереження національної ідентичності в умовах тимчасової окупації. Тут, до прикладу, розміщені рекомендації про формування національної ідентичності, а саме: збільшення використання української мови в побуті; влаштування урочистих заходів в честь важливих для України історичних дат, митців, полеглих героїв; відмова від продуктів ворожої культури: музики, поезії і тд; друк та розповсюдження по місцевості плакатів, листівок, газет, книжок, журналів, які розповідатимуть про творчість, історію, традиції українців тощо [38].

Таким чином, під кожний вид саботажу в Центрі боту створені пости по методам саботажу, аби громадяни, які готові допомагати, якнайшвидше змогли знайти потрібну їм інформацію.

Окрім цього в чат-боті публікують інформацію про нові випуски на Ютуб-каналі Центру, інформацію про особисту безпеку та самооборону, і важливим є розміщені карти з місцезнаходженням окупантів [40].

Якщо ж хтось з оточення чи Ви є потерпілим або свідком воєнних злочинів росії – на сайті Центру можливо зафіксувати та надіслати докази цього злочину. Натиснувши на кнопку «Зафіксувати воєнний злочин» користувачів переводить на офіційний сайт Офісу Генерального прокурора (<https://warcrimes.gov.ua/#anketa>), де розміщено форму для подання даної заяви.

Офіс Генерального прокурора разом з українськими та міжнародними партнерами створили цей ресурс для належного документування воєнних злочинів та злочинів проти людяності, скоєних російською армією в Україні [36].

Щоб зафіксувати воєнний злочин слід:

- залишити інформацію про себе: ПІБ, номер телефону, email, дата народження, альтернативний канал зв'язку. Вся інформація про свідка є під надійним захистом;
- описати порушення із зазначенням точного місця, дати, часу та всіх інших деталей (постраждалих, пошкодження тощо);
- за наявності завантажити фото або відео злочину [36].

Дуже зручним є групування інформації на офіційному сайті за розділами: «Практичні поради», «Новини», «Публікації», «Хто ми», «Ще».

В розділі «Хто ми» подано коротку інформацію про діяльність Центру, посилання на Закон України, в рамках якого він діє, та головне гасло спротиву.

Документи Центру можна переглянути в розділі «Публікації», тут розміщені наразі: «Ситуація на тимчасово окупованих територіях у першому півріччі 2023 року» від 13 липня 2023 року та «ЦНС презентує аналітичний огляд «виборів» на ТОТ» 18 вересня 2023 року [43].

Документ «Ситуація на тимчасово окупованих територіях у першому півріччі 2023 року» від 13 липня 2023 року є дослідженням, проведеним фахівцями Центру національного спротиву. Воно містить дані отримані як з конфіденційних джерел, так й від офіційних державних структур. В дослідженні структуровано загальну картинку щодо ситуації на тимчасово окупованих територіях станом на 30 червня 2023 року з метою інформування про злочини Російської Федерації проти держави України та її населення, а також відстеження методів встановлення окупаційного режиму [43].

Даний документ доступний на двох мовах: українській та англійській і переглянути його можна за посиланням на сайті.

Дослідження розбито на шість складових: політична, військова, економічна, соціальна, інформаційна, інфраструктурна частини.

Кожна частина містить посилання там, де це можливо, на джерела інформації, її покликана узагальнити ситуацію на тимчасово окупованих територіях та прослідкувати тенденції дій військово-цивільного окупаційного керівництва.

Аналітичний огляд пропагандистського фарсу під назвою «вибори» на тимчасово окупованих територіях був підготований Центром національного спротиву у вересні 2023 року після проведення росією нелегітимних виборів на ТОТ України з метою легітимізувати свій контроль над захопленими територіями.

Центр підготував огляд «виборчого процесу» з метою висвітлити систематичність порушень росією прав людини, відсутність будь-якої легітимності «волевиявлення» та примусовий характер «голосування». Адже, самі «вибори» у РФ не є інструментом зміни влади, вони носять суто демонстративний характер з пропагандистською метою. Їх головним завданням на ТОТ було створити картинку високої явки, а отже підтримку окупації з боку місцевого населення [43].

Ознайомитись з даним оглядом можна за посиланням розміщеним на сайті Центру.

В розділі «Новини» Центр розміщує всі актуальні новини з окупованих територій України. Серед них: «На ТОТ Херсонщини критичний дефіцит лікарських засобів», «Росіяни на ТОТ сходу України знищили майже всю українську літературу» від 14 листопада 2023 року, «Ворог розробив нову програму промивки мізків українським дітям» від 13 листопада 2023 року [43].

В розділі «Ще», окрім кнопок «Підтримати» та «Передати інформацію», наявна кнопка «Що робити». Тут подано інформацію за трьома напрямками:

- якщо ви на тимчасово окупованих територіях: «допомагайте нашим Силам оборони, повідомляйте про пересування особового складу ворога та його техніки через зручні для вас ресурси: телеграм-бот СБУ, телеграм-бот Спротиву, через Є-ворог, та вивчайте методи ненасильницького спротиву та чиніть спротив окупантам»;
- якщо ви на підконтрольній Україні території: «вивчайте наші практичні поради, проходите курси по інформаційній гігієні; поширюйте новини про героїчний спротив наших людей на тимчасово-окупованих територіях у соцмережах; донать на потреби партизан»;
- якщо ви за кордоном: «виходьте на акції підтримки України у своїх містах; поширюйте новини про героїчний спротив наших людей на тимчасово-окупованих територіях у соцмережах; донать на потреби партизан» [43].

Найбільш інформаційно наповненим є розділ «Практичні поради». Тут розміщені по підпунктах статті та інструкції, які допоможуть розібратися в тактиці, медицині, безпеці в інтернеті, а також розміщено інформацію про саморобну зброю та ненасильницькі дії.

В підрозділі «Безпека» користувачі можуть знайти цікаві статті на різні теми: «Додатки для користуванням Інтернетом на випадок обмеженого доступу» від 20 липня 2023 року, «Формування інформаційної гігієни» від 11 липня 2023 року, «Як виявити маніпулятивний канал в YouTube» від 16 червня 2023 року [43].

Категорія «Ненасильницький спротив» містить інформацію та практичні поради щодо того як чинити побутовий саботаж з тилу окупанта, допомога цивільних осіб руху опору, та як вивчати українську мову онлайн.

Активну діяльність Центр веде з підготовки та випуску власних матеріалів. Так, розроблений Центром посібник «Громадянський спротив на окупованих територіях» вміщує коротку та вкрай корисну інформацію про вчинення пасивного та активного спротиву, методи для зниження морального духу окупантів, дії при саботажі та допомога руху спротиву. Даний посібник можна завантажити в форматі-PDF на офіційному сайті Центру в розділі «Практичні поради» [57].

Центр веде активну діяльність з випуску дайджесту російської пропаганди. Наразі Центром випущено 18 випусків «Дайджест. Спротив пропаганді», які можна завантажити в форматі-PDF, на сайті в розділі «Файли». Так, відкривши дайджест, користувач має змогу ознайомитись з пропагандою на окупованих територіях в той чи інший проміжок часу. Сам дайджест містить інформацію з пропагандою та дезінформацією з боку РФ, фото та аналітику [43].

Центр національного спротиву і надалі відстежує наративи російської пропаганди, якою ворог годує мешканців тимчасово окупованих територій.

Вкрай цікавим підрозділом є «Бібліотека для завантаження». Тут зібрані всі найактуальніші матеріали про спротив, сабожаж, дії в надзвичайних ситуаціях, надання першої допомоги в форматі pdf-файлів, які користувачі можуть відкрити навіть не маючи доступ до інтернету.

Бібліотека вміщує такі документи: «Календар присвячений руху опору», «Ситуація на тимчасово окупованих територіях у першому півріччі 2023 року», «Громадянський спротив на окупованих територіях», «Тотальний опір. Частина 1 та 2», «Міні-посібник для міського захисника», «Перша допомога довідник для населення», «Як вижити, боротися і перемогти під час бойових дій», «Вживання в умовах нс», «Інформаційна гігієна», «Перша допомога довідник для населення», «У разі надзвичайної ситуації або війни», «Листівка «твій

помічник на випадок несподіванки», Агітки a4 pdf: центр національного спротиву; безславна смерть окупанта; як здатися в полон, Закон України «Про основи національного спротиву», Заготовка для трафарету «спротив» та «тризуб ЗСУ» [43].

Загалом, вектор інформаційної діяльності Центру національного спротиву більше спрямований на інформування цивільного населення через публікацію актуальних новин на ГОТ та в Україні.

Загальну кількість новин, відносно інших інформаційних матеріалів Центру національного спротиву, наведено на рисунку А.1 додатка А.

Свою активну діяльність Центр національного спротиву веде також і в соціальних мережах.

Найбільш активну соціальну діяльність серед соцмереж Центр проводить саме в телеграм-каналі під назвою «Спротив», де наразі більше 33 тис. підписників. В день на каналі публікують більше п'яти постів з новинами, актуальною інформацією на окупованих територіях, проведення навчань та тренінгів для цивільних, інформування стосовно саботажів, опору, інструкцій щодо ненасильницьких дій. Щоденна активність в телеграм-каналі є достатньо високою, що свідчить про інтерес та затребуваність аудиторії в такій інформації [38].

Сторінка Центру в фейсбук на 14 листопада 2023 року налічує 31 тис. читачів, в день на сторінці публікують по 3-4 пости, які набирають від 50-ти реакцій, що свідчить про активну діяльність сторінки та інтерес читачів до матеріалів які публікують. В основному Центр публікує новини, оголошення для громадян на тимчасово окупованих територіях, аналітику, напрацювання та доробки Центру [41].

Інстаграм-сторінка Центру нараховує 31,7 тис. Підписників та 949 постів. Та, незважаючи на достатню кількість користувачів Центр веде свою діяльність

на даному порталі не так активно, як в фейсбук. Пости в істаграм виходять доволі рідко, та час від часу в історії сторінки публікують корисну інформацію стосовно курсів по навчанню для цивільних, такий як «Оператор БПЛА «Мультикоптер»» від 14 листопада 2023 року. Також на сторінці поширюють цікаві пости істаграм-сторінок «dovidka.info» та «spravdi.gov.ua» про поради з кібербезпеки, поширення пропаганди та дезінформацію [40].

На своєму ютуб-каналі ЦНС має невелику кількість підписників у 2,49 тис. користувачів та 82 відео розділені в списках по категоріям: «Shorts СаботажVlog», «проект «Анатомія Диверсій»», «Герої спротиву», «Перехоплення», «News» [42].

Цікавими та корисними на ютуб-каналі є відео саме про вчинення саботажів, інформаційні операції, та дезінформацію.

Так у відео під назвою «Що таке інформаційні операції та яка різниця між дезінформацією та мізінформацією» розповідається, що перед початком вивчення методів саботажу необхідно розуміти, як правильно споживати інформацію в час війни. Цей блог про роботу спецслужб та ключові методи, які вони використовують. «Ми не просто розповімо про фейки, ми навчимо їх створювати» – озвучив відео військовий експерт.

Порівняння по кількості підписників в соціальних мережах Центру національного спротиву, наведено на рисунку Б.1 додатка Б:

Отже, Центр національного спротиву є однією з основних інформаційних платформ, що організовує активний та пасивний рух супротиву на тимчасово окупованих територіях України, забезпечує населення територій актуальною та достовірною інформацією, бореться з дезінформацією та російською пропагандою. Свою діяльність ЦНС здійснює через вебсайт та соціальні мережі: Інстаграм, Телеграм, Інстаграм, Фейсбук та Ютуб, на яких активно транслює новини, аналізує російські пропагандистські кампанії, організовує

віртуальні навчання для цивільного населення, ініціює ненасильницькі дії та активний спротив. Організовані дії опору, які координує Центр, підтримують моральний дух населення та сприяють його об'єднанню для спільної боротьби проти ворога.

3.2. Аналіз інформаційної підтримки руху опору в діяльності громадської організації «Жовта стрічка»

Рух громадського спротиву «Жовта стрічка» виник у квітні 2022 року в окупованому Херсоні як відповідь на війну Росії проти України. Згодом діяльність руху поширилася на інші міста і села, тимчасово підконтрольні РФ. Учасники руху координують свої дії через соціальні мережі та чати в телеграм. Активісти руху розклеюють в окупованих містах плакати з погрозами колаборантам, малюють українську символіку, зав'язують жовті стрічки де це можливо та збирають інформацію про діяльність окупантів і колаборантів [23].

З липня символом руху стала українська літера «Г», яку почали малювати в окупованих містах.

Основними цілями громадського руху спротиву «Жовта стрічка» є:

- проведення просвітницької роботи;
- підтримка громадян в окупації;
- демонстація громадського протесту [23].

Громадський рух спротиву «Жовта стрічка» активно займається інформаційною підтримкою руху опору, просвітницькою роботою, інформуванням населення та їх координацію в організації саботажів та спротиву. Інформаційне забезпечення руху спротиву відбувається за

допомогою власного офіційного сайту та в соціальних мережах: Фейсбук, Інстаграм, Твіттер, Фейсбук.

Офіційний сайт громадського руху є візуально лаконічним, зі зручною навігацією та розподілом інформації на сайті за розділами: «Про нас», «Хронологія», «Проекти», «Новини» [23].

Розділ «Хронологія» розповість користувачу про всі найбільш важливі події в житті українців в окупації. Серед новин: мітинг «Херсон – це Україна», таємний мітинг в Сімферополі, мітинг «Мелітополь – це Україна» та інші.

Ознайомитись з проектами Руху можна в розділі «Проекти». Наразі громадський спротив нараховує 8 власних проектів, кожний з яких містить короткий опис цілі проекту, та що необхідно зробити для його реалізації. Долучитись може кожний і якщо завдання виконано, на сайті Руху можна розмістити фото результату. Серед проектів найбільш цікавими є: «Віддери рашиZм», «Очі України», «Антипаспортизація».

Акція «Віддери рашиZм» стартувала 23 серпня 2022 року і основною її ціллю є очищення міст України від російської пропаганди: листівок, плакатів, оголошень, прапорів. Умови акції є простими: збір «макулатури» або її пошкодження; фото та відеофіксація виконаної роботи; надсилання результату на @yellowribbonUA_manager [23].

«Антипаспортизація» – акція по боротьбі з примусовою паспортизацією, яка несе у собі загрозу національному суверенітету і цілісності держави. Громадський рух спротиву «Жовта стрічка» закликає цивільне населення: не брати російські паспорти, оскільки Росіяни будуть використовувати це для легітимізації фейкового референдуму; не надавати свої персональні дані незнайомим людям; у разі володіння інформацією про будівлі де може пройти референдум, інформувати про це Рух та маркувати такі будівлі буквою «р» [23].

«Очі України» – смілива ініціатива активістів руху із збору інформації про діяльність Росіян із підготовкою та проведенням псевдореферендуму на тимчасово окупованих територіях. Метою акції є збір наступної інформації: фото та відео російських військових та колаборантів, техніки в дорозі та на стоянках; фото агітаційних продуктів росіян (газети, оголошення, бігборди); фото та відео вулиць, адміністративних будівель, банків тощо [23].

Ще однією ініціативою по боротьбі з проведенням референдумів є акція «Стоп референдум» яка стартувала з середини серпня 2022 року. Листівки із закликами бойкотувати псевдореферендуми та не брати російські паспорти почали активно розповсюджуватись у тимчасово окупованих населених пунктах.

Якщо ж користувач став свідком воєного злочину в нього є можливість зафіксувати це натиснувши на кнопку «Фіксуї воєнні злочини» на сайті. Далі для користувача відкривається телеграм-канал «Очі» де потрібно буде заповнити дані про себе, як свідка, та описати місце час та деталі злочину.

Щоб стати учасником громадського руху спротиву користувачу слід натиснути на кнопку «долучитись» на сайті, і далі відкривається телеграм-канал Руху де слід вказати необхідну інформацію, а саме: ім'я, вік 18+, вказати місто де плануєте проводити спротив. Після чого в цей канал будуть надходити завдання по опору, ненасильницькому спротиву, та інша важлива інформація [23].

На нижні панелі сайту розміщені посилання на соціальні мережі громадського спротиву.

Провівши аналіз соціальних мереж, таких як: фейсбук, інстаграм та твіттер, можна стверджувати, що основна частина інформації, яка публікується в даних соцмережах, це новини про успіхи по організації акцій спротиву та ненасильницького опору, поширенню української символіки, очищенню

окупованих територій від російської інформаційної пропаганди у вигляді бігбордів, агітаційних листівок та ін.

Порівняння по кількості підписників в соціальних мережах громадської організації «Жовтра стрічка», наведено на рисунку В.1 додатка В.

В інстаграмі та твіттері часто можна побачити дописи зі зверненнями та закликами до громадян чинити опір, або ж брати жовті стрічки та зав'язувати їх скрізь де тільки можна, аби російські окупанти розуміли, що їм тут не місце. Максимальна кількість читачів в цих мережах не перевищує п'яти тисяч, а реакцій та коментарів під дописами нараховується дещо менше.

Найбільш популярною серед населення ТОТ є соціальна мережа Телеграм, в якій наразі зафіксовано більше 20 тис. користувачів інформації «Жовтої стрічки», а дописи набирають велику кількість вподобань та коментарів [27].

Розподіл інформаційного контенту на офіційному телеграм-каналі громадської організації «Жовта стрічка», наведено на рисунку Г.1 додатка Г.

З перших днів, як тільки був створений громадський рух спротиву «Жовта Стрічка», всі інформаційні сили були направлені на ведення та популяризацію саме їхнього телеграм-каналу, адже в засновників було чітке усвідомлення того, що основну частку новин та інформації українці черпають саме з телеграм-каналів [27].

Так, вже 25 квітня на каналі у телеграм координатори руху закликали жителів вивішувати прапори України та жовті стрічки на вулицях і в людних місцях. Того ж дня в тимчасово окупованому Херсоні почали з'являтися жовті стрічки, що свідчить про зацікавленість цивільного населення в участі у громадському русі та стрімке поширення інформації.

Важливим завданням ведення соціальних сторінок, є організація мітингів, акцій, протестів, що відіграють важливу роль в об'єднанні цивільного

населення яке потерпає від російської пропаганди, дезінформації, та принижень [27].

Першою мирною акцією став проведений 27 квітня 2022 року мітинг «Херсон – це Україна» у Херсоні, де на вулиці міста тоді вийшло більше 500 людей. За словами організаторів, мітинг став поштовхом для розвитку руху. Згодом жовті стрічки почали з'являтися в Олешках, Мелітополі, Новій Каховці, Бердянську, Ялті, Сімферополі, Керчі, Саках, Донецьку, Луганську, Генічеську, Алушті та інших містах і селах тимчасово окупованих території [46].

Одне з головних правил підпілля «Жовтої стрічки» – йти на завдання з холодною головою і створення організаційних структур, які можна заздалегідь викрити. Без штабів, точок збору, посад і документів – організація організована таким чином, щоб російська агентура не змогла б вирахувати її учасників [76].

Перший онлайн-мітинг на підтримку Херсона відбувся 17 червня 2022 в інстаграм. Акція зібрала 36 тисяч людей, 75 тисяч уподобань та мала майже 20 тисяч поширень.

4 липня 2022 року розпочалась безстрокова акція «Стоп референдум». Основною метою було зірвання максимальної кількості псевдореферендумів на тимчасово окупованих територіях. Наступного дня у Херсоні, Донецьку, Мелітополі, Луганську та Бердянську з'явилися листівки проти псевдореферендумів.

Важливою для українського населення, яке найдовше знаходиться під окупацією, стала акція проведена 7 липня 2022 року «Крим – час додому». Організатори закликали кримських активістів повідомляти дані щодо пересування російських військ телеграм-боту «єВорог», розвішувати жовті стрічки та патріотичні листівки з гаслами «Крим – Україна. Не тільки з 1954. А завжди!» та «Час боротись! Час спротиву! Час додому» [76].

Починаючи з 26 липня 2022 року громадський рух «Жовта стрічка» обрав для себе новий символ руху – літера «Г». Координатори закликали маркувати нею будівлі, де можуть пройти так звані «референдуми». Координатори обрали дану букву, через її унікальність, вона одна із кількох інших відрізняє український алфавіт від російського. Як пояснили організатори в своєму телеграм-каналі, «Літера «Г» означає: спротив; референдум не пройде, ми знаємо як діяти; всі хто буде брати участь в незаконному референдумі, будуть фіксуватись та передаватись до українських правоохоронних органів». Того ж дня літера почала з'являтися у вигляді графіті на так званих «дільницях». Невдовзі «Г» стала ще одним із символів спротиву українців на тимчасово окупованих територіях [76].

30 липня 2022 року «Жовта стрічка» почала пропонувати грошову винагороду за інформацію про заходи окупантів.

3 серпня 2022 року в партнерстві з Маріупольською міською радою рух «Жовта стрічка» розпочав онлайн-мітинг «Маріуполь – це Україна» в інстаграм. Акція тривала до 22 серпня [61].

В серпні 2022 року рух опору отримав перше друковане видання. **Першим друкованим виданням в боротьбі з російською окупацією стала газета «Голос Партизана» перший примірник якого було випущено «Жовтою стрічкою» 6 серпня 2022 року.** Перший тираж налічував 1200 примірників та був розвішаний по Херсону. 8 серпня 2022 року газета почала виходити і на тимчасово окупованій території Криму.

Громадський рух «Жовта стрічка» був підтриманий масштабним проектом Укрзалізниці, яка до 24 серпня 2022 року, у День Незалежності України, запустила «Потяг до Перемоги» – 7 вагонів, розписаних українськими митцями. Кожен вагон присвячений регіону України та подвигам людей, які

чинять опір російським окупантам. Один з вагонів присвячений руху опору «Жовта стрічка» [76].

Масштабний соціальний флешмоб був організований «Жовтою стрічкою» в соціальних мережах 21 листопада 2022 року, у День Гідності та Свободи. Учасників закликали пов'язати жовту стрічку та оприлюднити публікацію з відповідним хештегом. До акції долучилися українці та іноземці по всьому світу, зокрема жовті стрічки пов'язала чимала кількість політиків, музикантів, спортсменів та науковців. Крім того, символ громадського спротиву з'явився у Представництві України при Європейському Союзі у Брюсселі та на українській антарктичній станції «Академік Вернадський» [92].

У перший тиждень 2023 року «Жовта стрічка» поширила понад 500 патріотичних листівок на території тимчасово окупованого Криму. Також активісти закликали жителів тимчасово окупованих територій долучатися до руху, друкувати та поширювати плакати, а також надсилати фото діяльності чат-боту руху «Разом» у телеграм [61].

Окрім основного офіційного каналу громадський рух має ще телеграм-бот «Очі» для фіксації воєнних злочинів, чат-бот «Разом» в якому можна долучитись до спротиву та канал «Координатор Жовта Стрічка» де можна отримати завдання по опору чи саботажу.

Провівши аналіз інформаційної діяльності громадського руху «Жовта стрічка», можна зробити висновок, що вона є надзвичайно затребуваною серед цивільного населення ТОТ. Майже щодня Рух проводить різні акції, ініціативи, мітинги на підтримку українського населення та військових на окупованих територіях. Своєю діяльністю рух загартовує людей, робить їх сильнішими, сміливішими та щоденно показує те, що Україна з ними, про них не забули, і за них борються.

За свою діяльність громадський рух «Жовта стрічка», разом із іншими борцями за українську цілісність, 19 жовтня 2022 року отримав від Європейського парламенту премію імені Андрія Сахарова за «За свободу думки» – головну нагороду Європейського союзу в сфері прав людини [61].

Отже, «Жовта стрічка» – це не просто окремі акції партизанського руху, а цілеспрямований та організаційно оформлений рух громадянського спротиву на окупованих територіях України. Учасники руху роблять диверсії у тилу ворога, ліквідовують колаборантів та постійно нагадують окупантам, що ЗСУ близько.

Одним із напрямів діяльності «Жовтої стрічки» є надання населенню актуальної інформації. Завдяки їй «Жовта стрічка» формує громадську думку, впливає на форми громадянського протесту, демонструє іншим громадянам України під окупацією, що вони не самотні в своїй боротьбі, транслює світу, що окупантам не вдається зламати українців.

Таким чином, у третьому розділі було проведено дослідження та аналіз організації інформаційного забезпечення руху громадянського супротиву на тимчасово окупованих територіях України на прикладі Центру національного спротиву та громадської організації «Жовта стрічка».

Наразі інформаційне забезпечення руху громадянського супротиву забезпечується низкою громадських організацій, центрів та новоутворених рухів опору, які ведуть інформаційну боротьбу з пропагандою та дезінформацією, згруповують цивільне населення до спільної боротьби з ворогом, організовують мітинги, акції протесту, саботажі та ненасильницький опір з метою підтримки населення та уникнення інформаційної ізоляції людей на окупованих територіях.

На прикладі діяльності Центру національного спротиву та громадської організації «Жовта стрічка» було з'ясовано, що інформаційну підтримку рухам опору дані організації здійснюють через власні офіційні вебсайти та соціальні мережі. Тут вони публікують новини, згруповують людей для спільної роботи проти російських окупантів, організовують мирні акції та протести, проводять просвітницьку роботу, анонсують проєкти, публікують власні дослідження та документи.

Робота Центру національного спротиву та громадської організації «Жовта стрічка» є в даний час вкрай важливими, особливо для людей в окупації, які не мають ані зв'язку, ані актуальних новин з України, ані чіткого розуміння поточної ситуації. Саме робота цих організацій надає впевненості цивільному населенню в окупації в тому, що їх пам'ятають, за них борються, і саме з їх допомогою можна подолати ворога. Цивільне населення за підтримки названих організацій активно займається ненасильницьким спротивом: розвішуванням стрічок, поширенням листівок та плакатів, а більш сміливі представники займаються саботажем та підпільною діяльністю.

ВИСНОВКИ

Відповідно до мети та поставлених завдань роботи досліджено та охарактеризовано інформаційне забезпечення руху громадянського супротиву на тимчасово окупованих територіях України під час російсько-української війни.

З'ясовано, що інформаційне забезпечення та протидія дезінформації в інформаційному просторі на окупованих територіях є вкрай важливим вектором роботи нашої держави в умовах повномасштабної російсько-української війни.

Реалізація поставлених в роботі завдань були здійснена завдяки застосуванню комплексу загальнонаукових та спеціальних методів, таких як: метод спостереження, порівняння, аналізу, синтезу, асоціацій та аналогій, метод систематизації, бібліографічний метод і метод узагальнення. Так, зокрема, метод порівняння було використано при співставленні особливостей різних методів боротьби з інформаційними маніпуляціями, при порівнянні діяльності Центру національного спротиву та громадської організації «Жовта стрічка», а також діяльності інших центрів направлених на надання достовірної інформації на окупованих територіях.

Для систематизації великих обсягів емпіричного матеріалу було використано метод аналізу. Безпосередньо, завдяки цьому методу розглянуто різні підходи інформаційного забезпечення руху спротиву на окупованих територіях.

Важливим джерелом для дослідження стали наукові роботи вітчизняних та зарубіжних дослідників. Важливий матеріал було почерпнуто з праць наступних дослідників: Ж. Денисюк, В. Конаха, В. Корнієнко, Ю. Ліненко, Ю. Мацієвського, М. Нетреби, Г. Почепцова, В. Ткача, М. Томчука, К. Удовиченко.

Звернення до інформаційного контенту вебсайтів офіційних та громадських організацій, таких як: Офіційний сайт Центру протидії дезінформації при РНБО, Офіційний сайт Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, Офіційний сайт національного проєкту з медіаграмотності «Фільтр», Офіційна сайт Центру національного супротиву, Офіційний сайт Громадської організації «Жовта стрічка», дозволило отримати офіційну аналітику, актуальну інформацію з окупованих територій, вивчити способи протидії дезінформації та встановити результативність інформації для населення окупованих територій.

Проаналізовано нормативно-правову базу організації інформатиційної діяльності в умовах війни. З'ясовано, що інформаційна діяльність державних установ, ЗМІ, громадських рухів базується на низці законодавчих документів, таких як: Закон України «Про інформацію» (1992 р.), Закон України «Про національну безпеку України» (2018 р.) та Закон України «Про основи національного спротиву» (2021 р.). Саме ці документи наразі здійснюють регулювання інформаційного забезпечення руху спротиву в період воєнного стану, лежать в основі діяльності, інформаційних державних та громадських центрів, ЗМІ, рухів опору.

Встановлено, що більшість міст, що опинились в окупації залишилися без українського телебачення та ЗМІ. Окупанти блокують їм доступ до вебсайтів державних установ, соціальних мереж та відповідних діапазонів радіо-хвиль, що унеможливорює отримання достовірної інформації від української держави.

Цей серйозний виклик активізував роботу держави та громадських центрів з пошуку та використання нових спеціальних каналів та методів інформування населення на окупованих територіях.

Було з'ясовано, що одним із головних інструментів для оперативної передачі інформації населенню стали соціальні мережі. Всю достовірну інформацію тут публікують такі державні установи та організації як: Офіс Президента України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство культури та інформаційної політики України, Центр протидії дезінформації при РНБО, Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, Центр інформаційного спротиву, громадської організації «Жовта стрічка», Центр національного спротиву, проєкту з медіаграмотності «Фільтр» тощо.

Встановлено, що найбільш зручним для поширення інформації є телеграм-канал. Дана платформа відрізняється від інших швидкістю та легкістю верифікації та поширення інформації. Наразі більшість українців стежать за ситуацією в країні саме за допомогою ресурсу Телеграм, адже користування ним є безкоштовним, можна вільно поширювати інформацію, та, що є найважливішим, його не заблоковано на окупованих територіях України. Однак наголосимо, що з такою легкістю, з якою поширюють достовірну інформацію українські канали, поширюється і російська пропаганда в даній мережі. Тому одним із напрямків інформаційної роботи в умовах війни є боротьба із ворожими наративами та фейками.

На нашу думку, окрім соціальних мереж задля поширення інформації, слід активно задлучити підпільні ЗМІ, радіостанції та газети. В роботі надано приклади організації такої діяльності, зокрема в роботі державного підприємства «Інформаційне агентство «Ре-інформ», Кримської правозахисної

групи, Медіацентру України, Центру громадських свобод, медійного центру «Новини Донбасу».

Слід констатувати, що більшість дезінформаційних кампаній країна агресор та окупаційна влада проводять в соціальних мережах, тому зараз, як ніколи слід максимально застосовувати комплексне використання різних каналів та методів інформування населення, що знаходиться під окупацією.

Одним із дієвих засобів інформування цивільного населення в умовах окупації є фізичний обмін інформацією, а саме: поширення листівок, плакатів, прапорів, малюнків, символічних стрічок тощо. Встановлено, що такий метод інформування в своїй роботі використовують рухи опору, утворені на окупованих територіях, серед яких: «Зла Мавка», «АТЕШ», «Центр національного спротиву», громадська організація «Жовта стрічка».

Комплексне використання усіх каналів і методів надає можливість громадянам отримувати актуальну та важливу інформацію, що дозволяє їм зважено діяти в умовах військової агресії та відстоювати свою громадянську позицію.

В роботі проаналізовано інформаційну діяльність двох новоутворених організацій, що надають інформаційну підтримку громадянам в окупації та спонукають їх чинити опір агресору - це Центр інформаційного спротиву, та громадська організація «Жовта стрічка».

Встановлено, що Центр національного спротиву більше націлений на інформування населення в зоні бойових дій і окупованих районів про всі можливі ситуації які можуть там виникнути. Також, ціною є інформація з організації саботажів, рекомендації щодо самозахисту та здійснення першої медичної допомоги, навчання населення щодо шляхів доступу до українських новин, соціальних мереж, телебачення тощо.

Слід зазначити, що діяльність громадської організації «Жовта стрічка» має більш практичне спрямування. В соціальних мережах її інформаційний контент направлений на об'єднання населення в боротьбі з російською окупацією. Організація мотивує населення ТОТ здійснювати активні та пасивні саботажі, поширювати українську символіку, та впевнено відстоювати свою громадянську позицію, аби країна-агресор зрозуміли, що їм не місце на нашій землі.

Методи та форми інформаційного роботи, що використовують названі організації на окупованих територіях мають певні відмінності, та їх вектор і ціль є спільною – підтримка та об'єднання громадян задля спільної боротьби проти російської агресії.

Загалом, багатовекторна протидія насильницькій окупації з боку цивільного населення створює серйозну проблему для здатності Росії контролювати захоплені території України. Вона «тисне» на окупантів, не дає почуватися у безпеці та відтягує ресурси, які могли б застосовуватися для подальшого наступу. Крім того, супротив окупаційній владі не дає продемонструвати видимість підтримки так званого «звільнення» місцевого населення.

Таким чином, просування українського контенту в інформаційному просторі окупованих територій відіграє важливу роль у мотивації цивільного населення до активного і пасивного супротиву. Попри обмеження доступу до незалежних медіа, необхідно забезпечити належний доступ до альтернативних джерел інформації, яка має величезне значення для збереження національної свідомості українців та об'єднання громадян. Цю роботу з успіхом виконують Центр національного спротиву і громадська організація «Жовта Стрічка».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Законодавчі та нормативно-правові акти

1. Конституція України: станом на 30 листопада 2023 р. / Верховна Рада України. Харків: Право, 2020. ст. 10, 17, 31, 32, 34, 40, 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.09.2023).
2. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.1993. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text> (дата звернення: 13.09.2023).
3. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення: 03.09.2023).
4. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр#Text> (дата звернення: 03.09.2023).
5. Про телебачення та радіомовлення: Закон України від 21.12.1994. Поточна редакція 19.11.2022. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text> (дата звернення: 13.09.2023)
6. Про інформацію: Закон України від 28.06.1996. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 13.09.2023).
7. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон

України від 23.09.1997. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-вр#Text> (дата звернення: 03.09.2023).

8. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України: Закон України від 23.02.2006. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15#Text> (дата звернення: 02.09.2023).

9. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 01.09.2023).

10. Про національну безпеку України: : Закон України від 21.06.2018. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 13.09.2023).

11. Про протидію дезінформації: проєкт Закону України від січня 2020 року. URL: <https://mkip.gov.ua/files/InformPolityka.pdf> (дата звернення: 13.09.2023).

12. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2023. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 13.09.2023).

13. Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді: Указ Президента України від 12 червня 2015 року № 334. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/334/2015#Text> (дата звернення: 17.10.2023).

14. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2018 р. № 736 і від 10 березня 2021 р. № 201: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 березня 2022 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanov-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-12-veresnya-2018-r-736-i-vid-10-bereznia-2021-r-201-293> (дата звернення: 13.10.2023).

15. Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 13.09.2023).

16. Воєнна доктрина України: затверджено Указом Президента України від 24 вересня 2015 р. №555/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>. (дата звернення: 11.09.2023).

17. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017> (дата звернення: 13.09.2023).

18. Про затвердження Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України: Наказ Міністерства оборони України 22.11.2017 № 612. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0612322-17> (дата звернення: 13.09.2023).

Офіційні сайти/портали підприємств, установ, організацій та їхні офіційні сторінки/блоги у соціальних мережах

19. АТЕШ: *Офіційна сторінка у соціальній мережі «Телеграм»*. URL: https://t.me/s/atesh_ua (дата звернення: 13.10.2023).

20. Верховна Рада України: *Офіційний сайт*. URL: <https://iportal.rada.gov.ua/fsview/151884.html> (дата звернення: 12.09.2023).

21. Голос Америки: *Офіційний сайт*. URL: <https://www.golosameriki.com/> (дата звернення: 12.11.2023).

22. Громадський медіапортал «Бахмут IN.UA»: *Офіційний сайт*. URL: <https://bahmut.in.ua/> (дата звернення: 27.11.2023).

23. Громадська організація «Жовта стрічка»: *Офіційний сайт*. URL: <https://www.zhovtastrichka.org/> (дата звернення: 09.09.2023).
24. Державне підприємство «Інформаційне агентство «Ре-інформ»: *Офіційний сайт*. URL: <https://reinform.com.ua/> (дата звернення: 12.11.2023).
25. Детектор медіа. MediaSapiens. URL: <https://ms.detector.media> (дата звернення: 18.09.2023).
26. ЄВорог: *Офіційна сторінка у соціальній мережі «Телеграм»*. URL: https://t.me/evorog_bot (дата звернення: 14.10.2023).
27. Жовта стрічка: *Офіційна сторінка у соціальній мережі «Телеграм»*. URL: <https://t.me/pressYellowRibbon> (дата звернення: 13.11.2023).
28. Зла Мавка: *Офіційна сторінка у соціальній мережі «Телеграм»*.. URL: https://t.me/s/zlaya_mavka (дата звернення: 13.10.2023).
29. Кримська правозахисна група: *Офіційний сайт*. URL: <https://crimeahrg.org/uk/> (дата звернення: 17.11.2023).
30. Міністерство культури та інформаційної політики України: *Офіційний сайт*. URL: <https://mkip.gov.ua/> (дата звернення: 12.09.2023).
31. Місто Маріуполь: *Офіційний сайт*. URL: <https://www.0629.com.ua/> (дата звернення: 22.10.2023).
32. Мультимедійна платформа іномовлення України «УКРІНФОРМ»: *Офіційний сайт*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato> (дата звернення: 06.09.2023).
33. Національний проєкт з медіаграмотності «Фільтр»: *Офіційний сайт*. URL: <https://filter.mkip.gov.ua/pro-nas/> (дата звернення: 16.09.2023).
34. Недержавний проєкт «Інформаційний спротив»: *Офіційний сайт*. URL: <https://sprotyv.info/> (дата звернення: 17.10.2023).
35. Організація з безпеки і співробітництва в Європі: *Офіційний сайт*. URL: <https://www.osce.org/ru> (дата звернення: 10.11.2023).

36. Офіс Генерального Прокурора України: *Офіційний сайт*. URL: <https://warcrimes.gov.ua/#anketa> (дата звернення: 27.11.2023).
37. Радіо свобода: *Офіційний сайт*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/> (дата звернення: 12.11.2023).
38. Спротив: *Офіційний телеграм-бот у соціальній мережі «Телеграм»*. URL: https://t.me/sprotyv_official (дата звернення: 14.11.2023).
39. Центр громадських свобод: *Офіційний сайт*. URL: <https://ccl.org.ua/> (дата звернення: 14.10.2023).
40. Центр національного спротиву: *Офіційна сторінка у соціальній мережі «Інстаграм»*. URL: https://www.instagram.com/sprotyv_official/ (дата звернення: 11.11.2023).
41. Центр національного спротиву: *Офіційна сторінка у соціальній мережі «Фейсбук»*. URL: https://www.facebook.com/sprotyv_official (дата звернення: 11.11.2023).
42. Центр національного спротиву: *Офіційна сторінка у соціальній мережі «Ютуб»*. URL: <https://www.youtube.com/channel/UCIaj6gjtraUDJ2UT8OD16eg> (дата звернення: 11.11.2023).
43. Центр національного спротиву: *Офіційний сайт*. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/> (дата звернення: 11.09.2023).
44. Центр протидії дезінформації при РНБО: *Офіційний сайт*. URL: <https://cpd.gov.ua/> (дата звернення: 18.09.2023).
45. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки: *Офіційна сторінка у соціальній мережі «Фейсбук»*. URL: https://www.facebook.com/StratcomCentreUA/?ref=page_internal (дата звернення: 10.09.2023).

46. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки: *Офіційний сайт*. URL: <https://spravdi.gov.ua/pro-nas/> (дата звернення: 09.09.2023).

47. Школа протидії дезінформації при РНБО: *Офіційна сторінка на сайті Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки*. URL: <https://spravdi.gov.ua/treningy-dlya-derzhsluzhbovcziv/> (дата звернення: 29.10.2023).

48. Donetsk institute of information: *Офіційний сайт*. URL: <https://dii.dn.ua/> (дата звернення: 12.11.2023).

49. MediaSapiens: *Офіційний сайт*. URL: <https://ms.detector.media> (дата звернення: 18.09.2023).

50. Signal: *Офіційний сайт застосунку*. URL: <https://signal.org/uk/> (дата звернення: 26.10.2023).

51. Stop Russia War: *Офіційний телеграм-бот у соціальній мережі «Телеграм»*. URL: https://t.me/stop_russian_war_bot (дата звернення: 14.10.2023).

52. Ukraine media center: *Офіційний сайт*. URL: <https://mediacenter.org.ua/uk/pro-nas/> (дата звернення: 13.11.2023).

Наукові, довідкові, навчальні видання

53. Антіпенко А., Бабаджанова О. Інформаційні війни нового покоління. *Інформаційна безпека та інформаційні технології: збірник тез доповідей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених, студентів і курсантів, м. Львів. 2020. С.69-98*. URL: <http://edu-mns.org.ua/img/ibit.pdf> (дата звернення: 18.09.2023).

54. Вивчення української мови онлайн. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/vyvchennya-ukrayinskoyi-movy-onlajn/> (дата звернення: 09.11.2023).

55. Военні аспекти протидії «гібридній» агресії: досвід України. Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. С. 95-98. URL: https://nuou.org.ua/assets/monography/mono_gibr_viin.pdf (дата звернення: 07.09.2023).

56. Гібридна війна Росії проти України. Як перемогти на інформаційному фронті: аналітичний посібник. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. 2023. 56 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1AEUYRLeYOx7kBbNPJL1XzwHXstCNJaJW/view> (дата звернення: 18.06.2023).

57. Громадський спротив на окупованих територіях. Центр національного спротиву України. 2022. URL: https://drive.google.com/file/d/1Sm1VjtQsXrQCf3o8h71Tr_2uiMkaG4HL/view (дата звернення: 18.11.2023).

58. Денисюк Ж. З. Інформаційна політика в умовах гібридного протистояння як механізм реалізації національних стратегічних комунікацій. *Право та державне управління*. 2020. Вип. 4. С. 205-210. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2020/30.pdf (дата звернення: 18.09.2023).

59. Дитячий ГУЛАГ. Як працюють школи на окупованому Росією українському півдні? Радіо свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novosty-pryazovya-shkoly-navchannya-rosiyska-okupatsiya/32024822.html> (дата звернення: 25.11.2023).

60. Довганич М., Ящук В. Дезінформація в інформаційному просторі держави як основний інструмент інформаційної війни. *Інформаційна безпека та інформаційні технології*: збірник тез доповідей IV Всеукраїнської

науковопрактичної конференції молодих учених, студентів і курсантів, м. Львів. 2020. С.66-68. URL: <http://edu-mns.org.ua/img/ibit.pdf> (дата звернення: 15.09.2023).

61. Допомога руху опору. *Центр національного спротиву*. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/dopomoga-ruhu-oporu/> (дата звернення: 09.11.2023)

62. Дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні» 2022. 40 с. URL: <https://rm.coe.int/research-influence-of-martial-law-on-the-civil-participation-in-ukrain/1680a79d85> (дата звернення: 18.10.2023).

63. Дранник В. А. Щодо питання про інформаційну безпеку. *Матеріали I науково-практичної конференції*. Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» Вид-во «Політехніка». 2019. С. 23-24 URL: <https://ippi.org.ua/sites/default/files/maket.pdf> (дата звернення: 18.09.2023).

64. Журналісти дали пораду, як «вирахувати» фейкові новини: *Обозреватель*. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/politics/86319-zhurnalisti-dali-poradu-yak-virahuvati-fejkovi-novina.htm> (дата звернення: 18.06.2023).

65. Зорич О. Які стратегії і тактики використовує Росія в інформаційній війні проти України. Київ: НАН України. Ін-т історії України, 2022. С. 246-249. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Avtorskyi_kolektyv/PERELOM_Viina_Rosii_proty_Ukrainy_u_chasovykh_plastakh_i_prostorakh_mynuvshyny_Dialohy_z_istorykamy.pdf? (дата звернення: 18.10.2023).

66. Іванницька Б., Гусєва С. Основні методи пропаганди в російському інтернет-ЗМІ. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Журналістські науки*. №896. 2018. С.54-58. URL: <http://ena.lp.edu.ua>. (дата звернення: 19.10.2023).

67. Інформаційний вакуум і новинний треш: як працює російська пропаганда на окупованій Донеччині. *Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки*. URL: <https://spravdi.gov.ua/informacijnyj-vakuum-i-povynnyj-tresh-yak-praczuuye-rosijska-propaganda-na-okupovanij-donechchyni/> (дата звернення: 19.11.2023).

68. Кіца М. О. Фейкова інформація в українських соціальних медіа: поняття, види, вплив на аудиторію. *Наукові записки*. № 1(52). 2016. С. 281-287. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nz_2016_1_37 (дата звернення: 02.09.2023).

69. Кіца М. Особливості та методи виявлення фейкової інформації в українських ЗМІ. *Журналістські науки*. Вип. 883, №1. 2017. С. 30-35. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/43019> (дата звернення: 19.09.2023).

70. Кому довіряти: топ-10 українських телеграм-каналів про війну в Україні. URL: https://24tv.ua/komu-doviryati-top-10-ukrayinskih-telegram-kanaliv-pro-viynu_n2031007 (дата звернення: 19.11.2023).

71. Конах В. К. Сучасні тенденції в захисті національних медіапросторів від російської пропаганди. Тернопіль. 2016. С. 38. URL: file:///C:/Users/Viktoriiia.Narbar/Downloads/sppol_2016_1_11.pdf (дата звернення: 16.09.2023).

72. Копан О.В., Мельник В.І. Інформаційно-психологічна війна як засіб маніпулювання людською свідомістю. *Інформація і право*. № 2. 2016. С. 92-98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2016_2_12 (дата звернення: 17.09.2023).

73. Корисні звички інформаційної гігієни на кожен день. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=nIBXC59tkwg> (дата звернення: 23.11.2023).

74. Куцепал С. В. Критичне мислення як засіб спротиву в інформаційній війні. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія.* №3(54). 2022. URL: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.54.265682> (дата звернення: 18.10.2023).

75. Ліненко Ю. О. Загальні засади захисту інформаційного суверенітету України. *Матеріали I науково-практичної конференції.* Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» Вид-во «Політехніка». 2019. С. 36-38 URL: <https://ippi.org.ua/sites/default/files/maket.pdf> (дата звернення: 18.09.2023).

76. Мацієвський Ю. В. Український рух опору на окупованих територіях. 2022. С. 5-17. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/13511/> (дата звернення: 01.09.2023).

77. Нетреба М. М. Digital креативи як інструмент інформаційного спротиву в умовах війні. *Вчені записки Таврійського Національного університету імені В. І. Вернадського Серія: Філологія. Журналістика.* № 3. 2022. С. 373-381. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/42375/1/62.pdf> (дата звернення: 20.09.2023).

78. Озюменко Ю. А. Методи і засоби сучасної російської пропаганди у гібридній російсько-українській війні: вплив медіа. *Міжнародні відносини Серія «Політичні науки»:* матеріали конференції. 2019. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/issue/current (дата звернення: 15.09.2022).

79. Окупанти завезли на Запорізьку АЕС журналістів-пропагандистів для зйомки фейкового відео. URL: <https://web.archive.org/web/20220307190108/https://www.unian.ua/war/okupanti-zavezli-na-zaporizku-aes-zhurnalistiv-propagandistiv-dlya-zyomki-feykovogo-video-novini-donbasu-11733532.html> (дата звернення: 18.09.2023).

80. Окуповані. Як Росія маніпулює почуттями українців, які опинилися по різні боки лінії фронту. URL: https://lb.ua/news/2023/07/01/563005_okupovani_yak_rosiya_manipulyuie.html (дата звернення: 18.09.2023).

81. Онлайн-курс фактчек: довіряй-перевіряй. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=QfAxDtKr6w&t=1s> (дата звернення: 23.11.2023).

82. Остроухов В. В., Присяжнюк М. М. Інформаційна безпека: підручник. Київ: Видавництво Ліра-К, 2021. С. 254-259. URL: <https://lira-k.com.ua/preview/12867.pdf> (дата звернення: 07.09.2023).

83. Панченко О. А. Інформаційна безпека в контексті викликів і загроз національній безпеці. *Державне управління та місцеве самоврядування*. № 2(45). 2020. С. 57-63. URL: [https://grani-print.dp.ua > article > download](https://grani-print.dp.ua/article/download) (дата звернення: 18.09.2023).

84. Попельський М. І. Рекомендації щодо планування та підготовки руху опору на території держави. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. № 2(75), 2022. С. 33-39. URL: <http://znp-cvsvd.nuou.org.ua/article/view/266776/262792> (дата звернення: 05.10.2023).

85. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Київ: Вид. дім: Києво-могилянська акад., 2015. С. 460-472. (дата звернення: 18.09.2023).

86. Росію інформаційно приборали з Молдови. Ізраїль напоготові: дайджест пропаганди за 20-24 жовтня 2023 року. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. URL: <https://spravdi.gov.ua/rosiyu-informacijno-prybraly-z-moldovy-izrayil-napogotovi-dajdzhest-propagandy-za-20-24-zhovtnya-2023-roku/> (дата звернення: 02.11.2023).

87. Ткач В. Ф. Спецпропаганда як інформаційний складник гібридної війни Росії проти України. *Стратегічні пріоритети. Серія: Політика.* № 1 (38). 2016 р. С. 99-109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sppo1_2016_1_12 (дата звернення: 19.09.2023).

88. Томчук М. А., Закусило Т. М., Білий Р. О. Ефективна протидія інформаційній війні. *Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів.* Вінниця: ВНТУ, 2018 р. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fmt/all-fmt-2018/paper/view/5442> (дата звернення: 03.09.2023).

89. Удовиченко К. Методи та засоби перевірки фактажу в умовах інформаційної війни. *Молодий вчений.* №11. 2017. С. 773-776. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_11_189 (дата звернення: 19.09.2023).

90. Федянович Д. Л. Рекомендації щодо протидії агентам впливу та рухам опору, які діють в інтересах держави-ініціатора гібридної агресії. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського.* №1(71), 2021. С. 27-32. URL: <http://znp-cvds.nuou.org.ua/article/view/233211/232012> (дата звернення: 05.10.2023).

91. Хто такий Шарій і чому проти нього виступають не лише в Україні. *Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки.* URL: <https://spravdi.gov.ua/hto-takyj-sharij-i-chomu-proty-nogo-vystupayut-ne-lyshe-v-ukrayini/> (дата звернення: 19.11.2023).

92. Чернега В. М., Войтко О. В., Рахімов В. В. Аналіз підготовки і ведення психологічних операцій за стандартами НАТО. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони.* №3. 2017. С. 170-176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sitsbo_2017_3_30 (дата звернення: 13.09.2023).

93. Чи витримає російська економіка війну в Україні. *Центр протидії дезінформації*. URL: <https://cpd.gov.ua/main/chy-vytrymae-rosijska-ekonomika-vijnu-v-ukrayini/> (дата звернення: 20.11.2023).

94. Чи існують незалежні змі донеччини, або незалежність – це. *Інститут масової інформації*. URL: <https://imi.org.ua/blogs/chy-isnuyut-nezalezhni-zmi-donechchynu-abo-nezalezhnist-tse-i55253> (дата звернення: 23.11.2023).

95. Чи схожі ситуації в Україні та Ізраїлі. *Центр протидії дезінформації*. URL: <https://cpd.gov.ua/main/izrayilsko-palestynske-protystoyannya/> (дата звернення: 20.11.2023).

96. Чому для Росіян так важлива Авдіївка. *Центр протидії дезінформації*. URL: <https://cpd.gov.ua/main/chomu-dlya-rosiyan-tak-vazhlyva-avdiyivka/> (дата звернення: 20.11.2023).

97. Шевченко В. Е. Фактчекінг і верифікація в журналістській роботі. *Науковий журнал*. №1 (27). 2018. С.140-153. URL: https://obraz.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/05/16_Shevchenko.pdf (дата звернення: 17.09.2023).

98. Яковчук В., Малець Б., Борзов Ю. Інформаційні війни в сучасному світі. *Інформаційна безпека та інформаційні технології*: збірник тез доповідей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених, студентів і курсантів. Львів. 2020. С.75-78. URL: <http://edu-mns.org.ua/img/ibit.pdf> (дата звернення: 15.09.2023).

99. Як поводитися на окупованій території. URL: <https://dovidka.info/yak-povodytysya-na-okupovaniy-terytoriyi/> (дата звернення: 15.09.2023).

100. Як працює російська пропаганда в телеграмі на тимчасово окупованих територіях. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/06/9/7406109/> (дата звернення: 15.09.2023).

101. Як розмовляти з іноземцями про війну Росії проти України? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Q-ХрїitHxdc&feature=youtu.be> (дата звернення: 15.10.2023).

102. Як Росія веде війну на інформаційному фронті. URL: <https://tyzhden.ua/iak-rosiia-vede-vijnu-na-informatsijnomu-fronti/> (дата звернення: 15.09.2023).

103. Як чинити побутовий саботаж в тилу окупанта. *Центр національного спротиву*. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/yak-chynyty-pobutovuj-sabotazh-v-tylu-okupanta/> (дата звернення: 17.11.2023).

104. 10 порад для захисту від інформаційних маніпуляцій. Посібник з медіаграмотності: посібник з матеріалів ГО Інтерньюз Україна. 2021. 32 с. URL: https://drive.google.com/file/d/11obX2s3Jg31k0f_s6O0UKUeo5psw8Hx5/view (дата звернення: 01.11.2023).

105. Christopher Paul, Miriam Matthews (2016). The Russian «Firehose of Falsehood» Propaganda Model. Perspectives. RAND Corporation. URL: <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE198.html> (дата звернення: 19.09.2023).

106. Claire Wardle, Hossein Derakhshan. Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. 2017. URL: <https://edoc.coe.int/en/media/7495-information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research-and-policy-making.html> (дата звернення: 16.09.2023).

107. Keir Gilles. Handbook of Russian Information Warfare. Fellowship Monograph 9. NATO Defense College. URL: https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/NDC%20fm_9.pdf (дата звернення: 13.09.2023).

108. NATO Strategic Communications Centre of Excellence in Riga, Latvia. URL: www.stratcomcoe.org/history (дата звернення: 09.09.2023).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ НОВИН, ВІДНОСНО ІНШИХ
ІНФОРМАЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ ЦЕНТРУ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ
ЗА ПЕРІОД 2022-2023 рр.

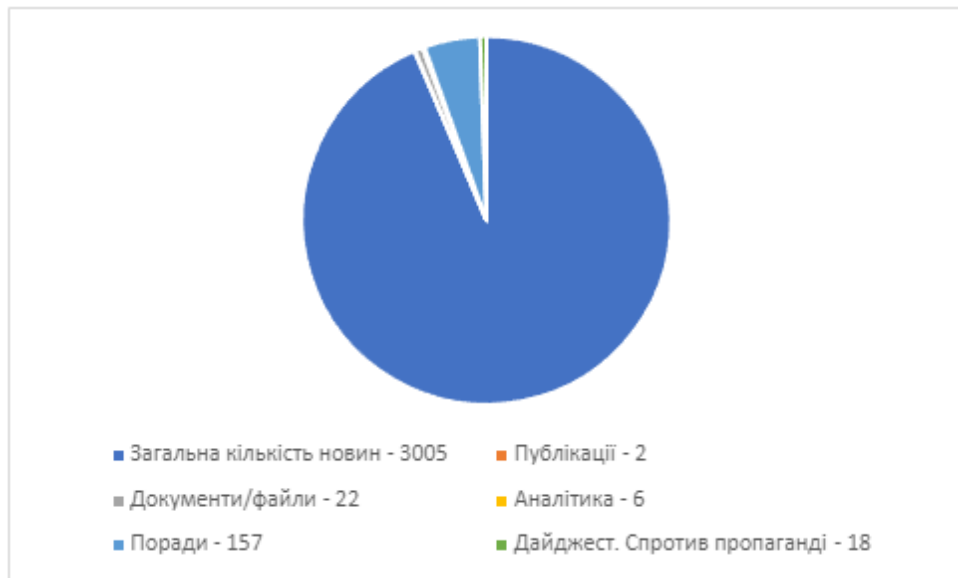


Рисунок 1 – Загальна кількість новин, відносно інших інформаційних матеріалів Центру національного спротиву за період 2022-2023 рр.

Примітка: розроблено автором

ДОДАТОК Б

КІЛЬКОСТІ ПІДПИСНИКІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЦЕНТРУ
НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ СТАНОМ НА 3 ГРУДНЯ 2023 РОКУ

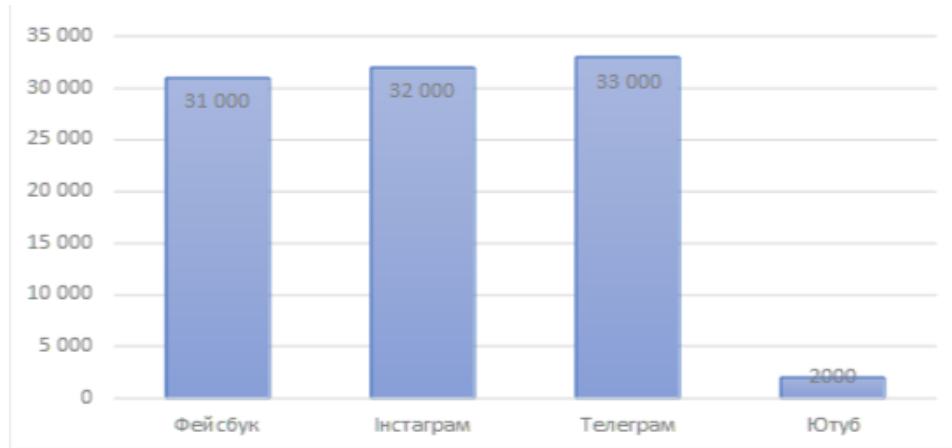


Рисунок 1 – кількість підписників соціальних мереж Центру Національного спротиву станом на 3 грудня 2023 року.

Примітка: розроблено автором

ДОДАТОК В
КІЛЬКІСТЬ ПІДПИСНИКІВ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ
ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «ЖОВТРА СТРІЧКА» СТАНОМ НА 3
ГРУДНЯ 2023 РОКУ

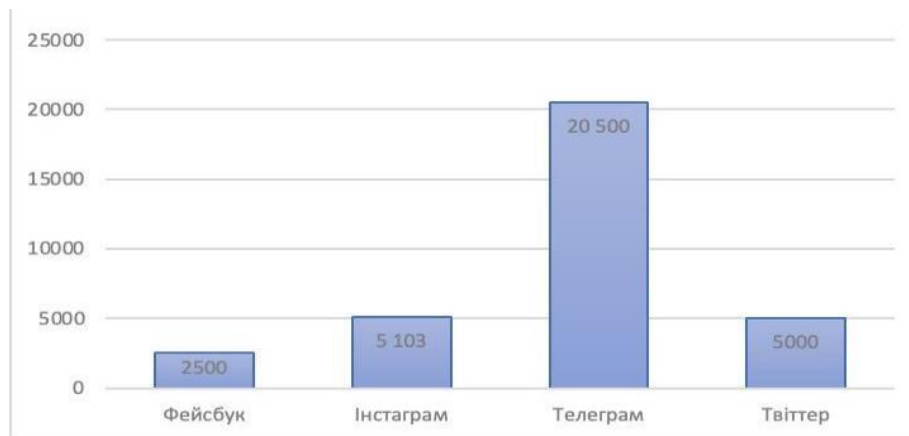


Рисунок 1 – Кількості підписників в соціальних мережах громадської організації «Жовтра стрічка» станом на 3 грудня 2023 року.

Примітка: розроблено автором

ДОДАТОК Г

РОЗПОДІЛ ІНФОРМАЦІЙНОГО КОНТЕНТУ НА ОФІЦІЙНОМУ
ТЕЛЕГРАМ-КАНАЛІ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «ЖОВТА СТРІЧКА»
ЗА ПЕРІОД 2022-2023 рр.(станом на 03.12.2023)



Рисунок 1 – Розподіл інформаційного контенту на офіційному телеграм-каналі громадської організації «Жовта стрічка» за період 2022-2023 рр.

Примітка: розроблено автором